

Stenmuren i odlingslandskapet

- En attitydundersökning

Nina Nilsson

Självständigt arbete • 10 hp • Grundnivå, G1E
Lantmästarprogrammet • Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Alnarp 2011

Stenmuren i odlingslandskapet – en attitydundersökning

Stonewalls in the agricultural landscape – an attitude Survey

Nina Nilsson

Handledare: Anna Peterson, universitetsadjunkt, området för
Landskapsarkitektur, SLU

Examinator: Kristina Ascárd, forskningsledare, Lantbrukets byggnadsteknik,
SLU

Omfattning: 10 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G1E

Kurstitel: Examensarbete för lantmästarprogrammet inom lantbruksvetenskap

Kurskod: EX0619

Program/utbildning: Lantmästarsprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2011

Omslagsbild: Nina Nilsson

Serietitel: nr: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: stenmur, odlingslandskap, biotopskydd

Keywords: stonewall, farm land, habitat protection, agricultural landscape

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

FÖRORD

Lantmästarprogrammet är en två-årig universitetsutbildning vilken omfattar 120 högskolepoäng (hp). En av de obligatoriska delarna i denna är att genomföra ett eget arbete som ska presenteras med en skriftlig rapport och ett seminarium. Detta arbete kan t.ex. ha formen av ett mindre försök som utvärderas eller en sammanställning av litteratur vilken analyseras. Arbetsinsatsen ska motsvara minst 6,7 veckors heltidsstudier (10 hp).

Jag har själv varit intresserad av den intressekonflikt som finns kring stenmurar i odlingslandskapet mellan biologiska, kulturella och ekonomiska värden. Därför ville jag undersöka detta närmare. Studien har genomförts som en del av Moviums projekt *Miljöaspekter på kyrkogårdsverksamhet*.

Ett varmt tack riktas till alla hjälpsamma personer som jag haft kontakt med under arbetets gång, inte minst min handledare Anna Petersson för bra feedback samt Movium som förmedlat kontakten. Jag vill speciellt tacka de personer jag intervjuat för att de tagit sig tid att träffa mig för att besvara mina frågor och bidragit till intressanta samtal.

Kristina Ascárd, forskningsledare på Lantbrukets byggnadsteknik, SLU, har varit examinator.

Alnarp maj 2011

Nina Nilsson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	1
SAMMANFATTNING	4
SUMMARY	5
INLEDNING	6
BAKGRUND	6
SYFTE	6
MÅL	6
FRÅGESTÄLLNING	6
AVGRÄNSNING	6
DEFINITIONER AV STENMUR	7
<i>Olika typer av stenmurar</i>	7
ETT HISTORISKT PERSPEKTIV AV STENMUREN	8
<i>Odlingslandskapets utveckling</i>	8
<i>Det föränderliga kulturlandskapet</i>	8
<i>Stenmurens värde</i>	9
<i>Lagstiftningens utveckling</i>	10
<i>Modern lagstiftning</i>	11
MATERIAL OCH METOD	13
<i>Metod</i>	13
<i>Urval</i>	14
MÖRESLÄTTENS STENMURAR	15
AVSLUTANDE DISKUSSION	21
<i>Vidare forskning</i>	23
<i>Slutsatser</i>	23
REFERENSER	25
SKRIFTLIGA	25
MUNTLIGA	26
BILAGA 1	27

SAMMANFATTNING

Målet med min undersökning är att besvara frågorna ”Hur påverkar stenvuren produktionen i det moderna lantbruksföretaget?” och ”Hur har lagstiftningen som berör kulturelement förändrats?”. Syftet med uppsatsen har varit att undersöka hur stenvuren uppfattas i odlingslandskapet.

Storskiftet 1857, enskiftet 1807 och laga skifte 1827 förändrade jordbrukets medeltida struktur och sedan dess har utvecklingen gått mot allt färre men större brukningsenheter. Stenvurarna kom till i samband med skiftesreformer då gårdarna flyttades ut från byn för att få hela sin areal samlad kring ett gårdscentrum. Det är oftast dessa stenvurar som idag upplevs som odlingshinder i det moderna jordbruket då gamla ägo gränser numera finns inom gården genom förvärv av grannfastigheter. Ett ekonomiskt lönsamt jordbruk innebär ofta en allt större brukningsareal, rakare skifteskanter och i viss mån en mer ensidig produktion när det gäller val av gröda. Om de biologiska och kulturella värdena ska bevaras i det rationella jordbruket så måste det finnas sätt att kombinera vården av det äldre odlingslandskapet med den moderna produktionen. Stenvuren uppfattas som ett odlingshinder i de fall då muren skapar kilar, minskar tillgängligheten och effektiviteten. Den främsta fördelen med stenvurar är den biologiska mångfalden, i första hand med tanke på pollinerande insekter men även som habitat för fåltvilt.

I arbetet med min undersökning har jag använt mig av öppna intervjuer, så kallad halvstrukturerad forskningsintervju, med fokus på informanternas perspektiv kring mitt ämnesval. Samtliga elva informanter är verksamma runt Möreslätten och i Kalmar. Jag har i möjligaste mån valt två generationer för att få ett lite större perspektiv på verksamheten och har medvetet valt gårdar med olika produktionsgrenar; mjölk, slaktgris och växtodling. Nio informanter är jordbrukare och två är tjänstemän från Länsstyrelsen i Kalmar respektive Hushållningssällskapet, Kalmar.

Samtliga informanter påpekade vikten av den biologiska mångfalden, men hänvisade också till den relativt småbrutna landskapsbilden på Möreslätten som källa till ett varierat odlingslandskap. Inställningen till stenvurar i odlingslandskapet har trots allt förändrats över tid, idag kan man se flera värden kopplad till den och inte bara som ett odlingshinder att irritera sig över. Det är ingen som strävar efter att få ta bort samtliga stenvurar, men som företagare vill man kunna bestämma själv över sina möjligheter. Dagens lagstiftning skyddar stenvurar för den biologiska mångfaldens skull och inte ur något annat perspektiv. Hägningsanordningar har reglerats i lag ända sedan medeltiden och har förmodligen modifierats allt eftersom det funnits behov för det. Lagstiftningen 1857 visar en sådan förändring då de som höll betesdjur blev skyldiga att stängsla in betesmarken istället för att som tidigare, hägna in åkermarken för att hålla djuren utanför.

SUMMARY

The aim of my investigation is to answer the questions “How does a stonewall influence production in modern agriculture?” and “How has the legislation concerning cultural features and agricultural barriers changed?”. The object with this paper has been to investigate how the stonewall is perceived in the agricultural landscape.

The inclosure and land reforms of 1857, 1807 and 1827 changed the medieval structure of farming and since then development has gone towards fewer but larger farming units. The stonewalls came with the land reforms when farms were moved out from villages so that each farm had all its acreage around the central unit. It is today these stonewalls which are perceived as an obstacle to modern agriculture as old borders are now present within the farm, due to acquisition of neighboring farms. An economically viable agricultural unit often means increased farming area, straight borders and to some extent a more one-sided production concerning the choice of crop. If biological and cultural values are to be preserved in rational farming, there must be ways of combining the care of older agricultural landscape with modern production. The stonewall is perceived as an obstacle because the wall creates wedges, decreases accessibility and efficiency of cultivation. The upmost advantage with stonewalls are the biological diversity, due mainly to pollinating insects but also as habitat for field game. The pollination is essential for the yield of crops such as rapeseed or clover.

In my investigation, I have used open interviews, so called half structured research interview, focusing on the interviewees perspectives regarding my chosen subject. All eleven interviewees are active at “Möreslätten” (agricultural farming area south of Kalmar) and in Kalmar, Sweden. I have, when possible, chosen two generations to obtain a wider perspective and I have consciously chosen farms with different types of production; milk, pigs and crop farming. Nine were farmers and two officials of Kalmar County Board and Rural Economy and Agricultural Society, Kalmar.

All interviewees pointed out the importance of the biological diversity, but also referred to the patchwork landscape of “Möreslätten”. Attitudes to stonewalls in the agricultural landscape have changed over time, today one can see more benefits connected with them and not only as an irritating hinder to farming. No-one is striving to remove all stonewalls, but some farmers would like to have more flexibility and to decide themselves over their options. The present legislation protects stonewalls because of the biological diversity and for no other perspective. Fencing has been regulated in law since the middle ages and has probably been modified when needed. In 1857 legislation came into force stating that those keeping life stock were liable to fence in the pastures instead of, as before, one had to fence in the arable land to keep the animals outside.

INLEDNING

Bakgrund

Den intressekonflikt som finns kring stenmurarnas existens vad det gäller ekonomiska, biologiska och kulturella värden intresserar mig. Muren fyller inte längre den funktion som då den byggdes men är för den skull inte värdelös. Den har en stor betydelse för den biologiska mångfalden, den utgör ett kulturelement som berättar om samhällets utveckling och många tycker att stenmuren är ett vackert inslag i landskapet. Samtidigt utgör den ett odlingshinder i det moderna jordbruket, en rest av något som inte längre är funktionellt och som ofta upplevs som utvecklingshämmande. Det är en utmaning att kombinera dessa olika värden som på många sätt är beroende av varandra. Det är en aktuell fråga som bland annat LRF arbetar med utifrån ett lagstiftningsperspektiv.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur stenmuren uppfattas i odlingslandskapet.

Mål

Målet har varit att genom öppna intervjuer få svar på hur de stenmurar som finns i odlingslandskapet uppfattas.

Frågeställning

Min frågeställning är ”Hur påverkar stenmuren produktionen i det moderna lantbruksföretaget?” och ”Hur har lagstiftningen som berör kulturelement förändrats?”.

Avgränsning

Jag har avgränsat min undersökning till Möreslätten, söder om Kalmar, där jag valt ut nio jordbrukare. Jag har även intervjuat två tjänstemän från Länsstyrelsen i Kalmar respektive Hushållningssällskapet Kalmar-Kronoberg-Blekinge.

Definitioner av stenmur

Enligt Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. definieras en stenmur som ”en uppbyggnad av på varandra lagda stenar som har en tydlig, långsträckt utformning i naturen och som har eller har haft hägnadsfunktion eller som funktion att avgränsa jordbruksskiften eller någon annan funktion.” (SFS 1998:1252)

I Jordbruksverkets ekonomiska stödsystem för miljöersättningar definieras en stenmur ”så som murar uppförda i syfte att hägna in eller stänga ute boskap eller att avgränsa brukningsenheter, ursprungligen upplagd med huvudsakligen flera skikt sten.” (Miljösamverkan Sverige, 2010)

Riksantikvarieämbetet definierar en stenmur som ”anordning för att hägna in och avskilja ett område eller för att binda samman det med andra”. Denna definition berör hägnader från förhistorisk och historisk tid. (Riksantikvarieämbetet)

Olika typer av stenmurar

Då Göta Kanal byggdes 1810-1833 utfördes arbetet till stor del av kommenderade indelta soldater, som sedan tog med sig färdigheten att bygga stenmur då de återvände hem. Detta kan vara en av anledningarna till att just Småland har så många välbyggda murar. De äldsta stenhägnaderna, så kallade stensträngar, plockades troligen ihop av lös odlingssten och kompletterades med träöverbyggnader.

De vanligaste typerna av stenmur är enkel-, halv-, och dubbelmur. Enkelmurarna användes främst till gränsmarkeringar och bestod av enkla stenrader. Halvmuren är en variant av enkelmur som består av en stenmur som lutar inåt, jordvallen på insidan fungerar som stöd samt ett dike på utsidan. Halvmurar var vanliga som gränsmarkeringar runt kyrkor, gods och kronoegendomar. Dubbelmur, eller skalmur, började byggas i samband med laga skifte på 1820-talet. Det var då uppodlingen av ny mark var som intensivast, liksom stenbrytningen. Först grävdes ett dike ner till frostfritt djup, matjorden användes på åkermarken och muren blev beständig mot tjällossning. Diket fylldes med sten samtidigt som ytterkanterna byggdes och fylldes efterhand med småsten. Ligg- och byggsida skulle ha jämna sidor för att stenar skulle ligga stadigt och ”vise-sidan”, den fina sidan som visades utåt, skulle vara slät. Om det inte fanns fina stenar till vise-sidan så hände det att stenarna bearbetades med verktyg. En dubbelmur är ca 1-1,5 m hög samt mellan 1-2 m och 7-8 m bred, beroende på hur mycket sten som fanns att bygga av. (Gustafsson, 2002)

ETT HISTORISKT PERSPEKTIV AV STENMUREN

Från järnåldern fram till 1900-talet stängslade man antingen med trähägnader eller med stenmurar, även om trämaterial var vanligast på den svenska landsbygden. 1730 kom en förordning om att bygga stenmurar istället för att använda virke, detta för att skydda skogen. Påbudet fick inte något större gehör från allmänheten förrän i samband med storskiftet 1757 och i kombination med den tekniska utvecklingen av jordbruksredskap. (Gustafsson, 2002) 1764 kom ett kungligt beslut att även kyrkogårdsmuren skulle byggas av gråsten samt utan bindemedel, en så kallad kallmur. Med gråsten menas här obearbetad sten eller fältsten, sådan sten som man plockade bort i samband med nyodling. Föreskriften går i samma linje som tidigare med syftet att man skulle bygga i sten för att spara på trämaterial samt plantera häckar och träd för återväxtens skull. (Svala, 2010)

Odlingslandskapets utveckling

Slättbygdernas struktur utvecklades under medeltiden, en ordning som levde kvar långt in på 1700-talet. Inte förrän skiftesreformerna påbjöds kom den gamla byn att förändras och det med anledning av politiska och rationella skäl samt teknisk utveckling. Den förindustriella jordbruksbygden med småbyar hade sitt ursprung i det medeltida solskiftet som innebar att gårdstomtens storlek var proportionell mot ägarens jordinnehav i byn. I de byar som var reglerade låg husen längs med tomtgränsen i sammanbyggda längor och marken var sedan indelad i skiften utifrån gårdens storlek. Den södra gården hade alltid den södra delen av varje åker osv. (Lange, 1990) 1757 genomfördes storskiftet för att lägga om den medeltida strukturen så att varje jordbrukare fick sin mark samlad. 1807 följde enskiftet, vilket var en vidareutveckling i den pågående rationaliseringen samt laga skifte 1827. (Ascárd, 2000) Storskiftet påverkade inte bebyggelsestrukturen nämnvärt utan främst skogens uppdelning men då enskiftet genomfördes var det främst de sämst byggda gårdarna som fick flytta ut från byn, vilket innebar att de fick en mer modern struktur. (Lange, 1990) Skiftesreformerna kom att helt förändra landskapsbilden då gårdarna flyttades ut och bildade nya enheter, vägar drogs om och det som tidigare varit ängs- eller betesmark odlades upp. (Ascárd, 2000) Det är i samband med skiftesreformerna som de flesta av stenmurarna i odlingslandskapet tillkom, de byggdes i samma takt som man bröt ny odlingsmark. Genom reformerna ökade åkerarealen på bekostnad av andra markslag och stimulerade ekonomin som i sin tur resulterade i nyodlingar. Den tekniska utvecklingen bidrog med nya redskap, bättre växtföljder samt växtmaterial genom växtförädling. (Stenseke, 1997)

Det föränderliga kulturlandskapet

Då handelsgödseln kom ut på marknaden minskades sambandet mellan djurhållning och växtodling och vallen kom att ersätta ängsmark och naturbeten. Detta påverkade den biologiska mångfalden som haft sina förutsättningar i det gamla ängsbruket. Fram till 1700-talet fanns en förhållandevis ekologisk balans mellan åker-, ängs- och betesmark vilket innebar att djuren fick tillräckligt med foder och att gödseln räckte till för att behålla den odlade markens produktionsförmåga.

Under 1800-talet utvecklades Sverige till en modern industristat med en internationell ekonomi. (Stenseke, 1997) Från och med 1870-talet mekaniserades jordbruket och redskapen som utvecklades kom att betyda både insparad arbetskraft och en mer rationaliserad drift. (Lange, 1990) Jordbruket och dess förutsättningar har förändrats i takt med mekaniseringen och arbetseffektiviseringen samtidigt som avkastningen per djurenhet och per hektar ständigt ökar. (Stenseke, 1997) Under 1900-talet har antalet sysselsatta inom jordbruket fortsatt att minska som en följd av industrialiseringen och de jordbruksföretag som finns kvar har i gengäld blivit allt större. (Ascárd, 2000) På det här viset blir de gamla ägo gränserna i form av stenvägar inaktuella.

Den landskapsbild som vi är vana vid och i många fall tar för givet är inte en självklarhet. Landsbygden har förändrats i takt med att nya brukningsätt av jorden har införts. Förr bestod jordbruket av en mångsidig men småskalig produktion, dagens jordbruksföretag är rationella och ofta specialiserade på ett fåtal produkter. De allt större och effektiva maskinerna har resulterat i att svåråtkomlig mark har blivit olönsam att bruka och allt oftare tas ur produktion, om de inte hävdas så kommer den snabbt att växa igen och då har såväl biologiska som kulturella värden gått förlorade. (Cederholm, 2004)

Ett ekonomiskt lönsamt jordbruk innebär ofta en större brukningsareal, rakare skifteskanter och i viss mån en mer ensidig produktion när det gäller val av gröda. Om de biologiska och kulturella värdena ska bevaras i det rationella jordbruket så måste det finnas sätt att kombinera värden av det äldre odlingslandskapet med den moderna produktionen. Peter Cederholm slår fast att det är omöjligt att återskapa ett äldre agrarlandskap, frågan är om det ens ska vara målet. Det som man ofta refererar till som ”orört” eller ”ursprungligt” är gamla kulturlandskap, skapade av människan men som kanske inte längre är i aktiv produktion. (Cederholm, 2004) En viktig aspekt är den att varje människa är kulturmiljövårdare och på samma gång en kulturmiljöförändrare, kulturmiljö är något som är skapat av människor under en lång tid. Landskapet förändras liksom synen på dess värden utifrån tekniska, ekonomiska och samhällsenliga behov. Jordbruket har förändrats i snabb takt sedan 1940-talet, innan dess bestod jordbruksmarken av ett småbrutet odlingslandskap präglad av en lång tids likartat brukande. Dagens odlingslandskap påverkas ständigt av avancerad maskinteknik och ekonomiska villkor, särskilt slättlandskapet har blivit mer monotont med allt rakare gränser. (Hyenstrand et al, 1990)

Stenvägens värde

Det finns två viktiga faktorer som varit direkt orsak till det man idag benämner som kulturmiljö, nämligen produktion och beroende. Människan har alltid varit beroende av produktionen och naturlandskapet har varit en förutsättning för olika slags produktionsgrenar. En kulturmiljö förändras hela tiden och berörs av olika mänskliga perspektiv som exempelvis utveckling av givna förutsättningar, estetiska eller historiska perspektiv. (Hyenstrand et al, 1990) Stenvägen är en väsentlig och påtaglig del av vår kulturmiljö som visar jordbrukets utveckling. Idag fyller den andra syften än vad den var tänkt för, den torra och varma miljön som skapas kring stenvägar innebär goda livsmiljöer för olika växter och djur under hela året. Nyttoinsekter som nyckelpigor, fjärilar och humlor har både livsrum och föda i och omkring vägar, för att de ska behålla sina höga biologiska värden så krävs det att stenvägen förbli öppen och solbelyst. Linjelementet fungerar som spridningsväg för både växter och djur ut i

odlingslandskapet, något som värderas som en nyckelfaktor för att kunna bevara mindre populationer av en art. Den artrika faunan skapar också förutsättningar för många fåglar som både skaffar föda, skydd och boende i murarna. (Höök et al, 2010)

Lagstiftningens utveckling

Biotopskyddet infördes för att skydda sådana miljöer som exempelvis stenmurar, detta kom att regleras i naturvårdslagen 1991 som sedan överfördes till miljöbalken 1998. Regleringar kring biotopskyddet återfinns i miljöbalkens sjunde kapitel och i förordningen om områdesskydd (1988:1252). (Uddare, 2007) Här följer en historik kring den svenska lagstiftningen som berört stenmurarna och dess bevarande samt gällande lagstiftning.

Hägnadsskyldigheter och kulturmiljö

Hägnadsskyldigheter har förekommit i de flesta landskapslagar sedan medeltiden, och har främst rört dem som hade åker- och ängsmark. I 5 kap. 3 § Byggningsbalken från 1734 finns det fastslaget hur hög och tät en gärdesgård måste vara, 1815 tillkom en ny förordning med ett tillägg där olika stängselformers mått angavs. Hägnaderna delades upp i stängsel av trä, stengård med och utan gärdesgård eller vall, jordvall med och utan gärdesgård eller häck, vattengrav samt levande häck. (Gustafsson, 2002)

Redan 1666 utfärdades det så kallade fornlämningsplakatet som innebar att det var förbjudet att skada fornlämningar, men utan påföljande straff. Detta brukar kallas för världens äldsta fornminneslag. 1776 införde Gustav III en förordning som kom att lägga grunden till den svenska byggnadsvården. Genom förordningen skulle nybyggnationer och större förändringar på kyrkor eller statliga byggnader skulle granskas av Överintendentsämbetet. (Blomkvist et al, 1990)

1857 genomfördes en förändring som innebar att betesmarkerna skulle hägnas in för att hålla betesdjuren innanför istället för att åkermarken skulle vara hägnad i syfte för att stänga ute djuren. (Gustafsson, 2002) Innan dess var det den personen som odlade åker eller trädgårdar som var skyldiga att hålla sin mark stängslad för att hålla frigående djur borta, även på kyrkans mark. Detta är en av anledningarna till att många äldre kyrkor har en stenmur omkring kyrkogården. (Svala, 2010)

1867 infördes en ny förordning som skyddade samtliga fornlämningar, tidigare hade endast vissa fridlysta lämningar skyddats av lagen. Denna förordning gällde fram till 1942 då fornminneslagen kom att innefatta både fasta fornlämningar och fornfynd. Den kom sedan att ingå i kulturminneslagen. Nästa lagstiftning som relaterar till kulturmiljö var byggnadsminneslagen 1961, även den fick ingå till stora drag i kulturminneslagen. (Schnell, 1990) 1909 instiftades naturskyddslagen som en följd av det ökade intresset för kultur- och odlingslandskapet, vilken blev ersatt av naturvårdslagen 1965.

Lag om ägofred 1933:269 ingår i Byggningsbalken och omfattar bland annat stängselskyldigheter och hur detta stängsel ska vara utformat. Stängselanordningen skulle fylla sitt syfte från 15 maj till dess att det blev tjäle. 1945:119 stadgas även stängselskyldighet för järnvägsinnehav. (Gustafsson, 2002)

Modern lagstiftning

Miljöbalken ersatte 16 befintliga lagar, bland annat naturvårdslagen och skötsellagen. MB slår fast att naturen har ett eget skyddsvärde som berör både natur- och kulturvärden. Den ekologiska hållbarheten innebär att värdefulla natur- och kulturområden ska skyddas och vårdas för att dess värde inte ska minskas samt att hänsyn ska tas till den biologiska mångfalden med hänvisning till naturens egenvärde. Detta innebär att ekosystemets långsiktiga produktionsförmåga ska bevaras. Biologisk mångfald innefattar både mångfald av ekosystem, av arter samt inom arter. (Lyngfelt)

Naturvårdslagen 1964:822

I 1 § stadgas det ”att naturen utgör en nationell tillgång som skall skyddas och vårdas. Den är tillgänglig för alla enligt allemansrätten. Envar skall visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med naturen. Kan vid arbetsföretag eller eljest skada å naturen ej undvikas, skola de åtgärder vidtagas som behövas för att begränsa eller motverka skadan.”

§ 3a fastslår att lagen är tillämplig på kulturpräglad naturmiljö med komplettering 1988 av lagen om kulturminnen (1988:950).

Lag 1979:425 om skötsel av jordbruksmark, skötsellagen

6 a § Vid skötsel av jordbruksmark och vid annan markanvändning i jordbruket skall hänsyn tas till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om den hänsyn som skall tas i fråga om skyddet av odlings- och kulturlandskapet samt växt- och djurlivet. Föreskrifterna får dock inte vara så ingripande att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

Lagen om kulturminne 1988:950 (*gällande*)

I 1 § stadgas att ”det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.” Kulturmiljövårdens regelsystem samlas och lagen reglerar fornminnen, kyrkliga kulturminnen och utförelse av kulturföremål ur landet.

Miljöbalk (1998:808) (*gällande*)

1 § Miljöbalken skall tillämpas

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,
2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,
3. den biologiska mångfalden bevaras,
4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och
5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås.

Biotopskyddsområde (MB 7 kap. 11 §) ger hotade djur- och växtarter i bl.a. stenmurar ett generellt skydd samt i 12 kap. Jordbruk och annan verksamhet (MB 12 kap. 7-10 §§) reglerar anmälan angående jordbruksmark som tas ur jordbruksproduktion med hänsyn till natur- och kulturmiljö. (Gustafsson, 2002) Stenmurar som ligger på tomtmark omfattas inte av biotopskyddet vilket medför att kyrkogårdens stenmur inte berörs av denna, däremot räknas en sådan mur som ett kulturminne. (Svala, 2010)

MATERIAL OCH METOD

Bakgrunden till min rapport är en litteraturstudie som ger en historisk redogörelse över odlingslandskapets utveckling med stenmuren i fokus. Det var i samband med skiftesreformerna som murarna byggdes upp då gårdarna flyttades ut från byarna och skapade helt nya strukturer på landsbygden. Litteraturstudien avslutas med en genomgång av lagstiftningens utveckling utifrån lagtexter samt litteratur som tar upp de olika förordningar och lagar som berört stenmurarna och biotopskyddet. Jag har bland annat använt mig av uppsatsen "Biotopskydd av stenmurar", vars syfte är att undersöka när särskilda skäl finns för dispens från biotopskyddet. Biotopskyddet innebär att samtliga murar som finns i anslutning till jordbruksmark utgör ett biotopskyddsområde och inte får skadas. (Uddare, 2007)

Metod

I arbetet med min undersökning har jag använt mig av Denscombes metod survey-undersökning ansikte mot ansikte och med öppna intervjufrågor, så kallad halvstrukturerad forskningsintervju. (Denscombe, 2009) Mitt fokus har varit informanternas perspektiv på stenmurens betydelse i odlingslandskapet.

Jag har kontaktat samtliga personer via telefon för att bestämma datum för intervjuerna, alla intervjuer utom en som är gjord via telefon har gjorts genom personliga besök. De inledande frågorna i intervjun berör information om jordbruksföretaget och resterande frågor utgör underlaget för undersökningen. De frågor som är ställda till Länsstyrelsen respektive Hushållningssällskapet är anpassade eftersom det huvudsakliga materialet utgår från ett jordbruksföretag. Jag har arbetat utifrån Kvale och Brinkmanns uppställning;

1. Formulering av frågeställning
2. Planering inför intervjuerna med 15 stycken frågor och ett urval av informanter.
3. Genomförande av samtliga intervjuer med hjälp av öppna frågor.
4. Utskrift av svaren från inspelning och stödanteckningar.
5. Analys av materialet med hjälp av nyckelord. (Kvale et al., 2009)

Metoden att använda sig av öppna frågor innebär att intervjupersonen själv har formulerat svaret, bestämt svarets längd och i stor utsträckning även det innehåll som svaret tar upp. Det ger den intervjuade utrymme att diskutera kring mina frågor, som är relativt korta. Jag valde att göra intervjuerna ansikte mot ansikte framför andra intervjusätt. Detta främst för att få en direkt bekräftelse på frågorna samt att det ger mycket material att jobba med. I jämförelse med andra slags intervjuer så är svarsfrekvensen hög och det innebär en möjlighet att få intervju de människor som jag på förhand bestämt utifrån mitt urval. (Denscombe, 2009) Intervjuerna är inspelade och jag förde stödanteckningar under tiden, materialet är sedan transkriberat. Intervjuerna är namngivna från A till J. Analysen av intervjuerna har gjorts genom att samla nyckelord som har återkommit i materialet som sedan sammanställts i stycken. Jag har valt att skriva ihop det i löpande text där jag sedan angett vilka intervjuer som använts i just det stycket, A till J. Vill man läsa vidare så finns hela intervjumaterialet samlat i bilaga 1.

Urval

Jag har gjort ett subjektivt urval där samtliga jordbrukare jag valt att intervjua är verksamma runt Möreslätten, söder om Kalmar. (Denscombe, 2009) Jag har i möjligaste mån valt två generationer för att få ett lite större perspektiv på verksamheten. Intervju A är med far och son som jag träffade vid samma tillfälle. Informant B är far till H och informant D är far till E. Informant E och F är svågrar, informant C driver gården tillsammans med sina bröder. Samtliga intervjuer är gjorda vid olika tillfällen. Informant F är granne till G och sedan 2006 utgör de båda gårdarna en brukningsenhet. Jag har medvetet valt gårdar med olika produktionsgrenar (mjölk, slaktgris och växtodling) med en hypotes om att detta skulle kunna påverka inställningen till stenmurar.

Jag är medveten om att mitt urval har sina begränsningar då samtliga kommer från samma geografiska område och har kopplingar till varandra, det är svårt att få till det optimala urvalet. Det är givet att man som förälder och kollegor påverkar varandra med sina åsikter, men det finns också fördelar med att välja ut verksamma jordbrukare från samma område då förutsättningarna likar varandra. Intervjuformen passar min undersökning bra då det är en attitydundersökning som baseras på människors uppfattningar, åsikter och personliga erfarenheter gällande mitt ämne. Något som jag själv märkt är att min intervjuteknik blev bättre ju fler intervjuer jag gjorde, men om det gjorde någon skillnad i resultatet är jag osäker på. Jag har gjort medvetna val av personer och område eftersom jag tycker att de har något att tillföra utifrån respektive bakgrund. Informanterna nämns inte vid namn, inte heller gårdsnamnen, med hänsyn till individernas identitet. (Denscombe, 2009)

MÖRESLÄTTENS STENMURAR

En fin mur

”Man tar ju inte bort stenmurar för att det är kul!” (Intervju A)

Samtliga informanter är överrens om att fina stenmurar ska få vara kvar, frågan är vad som definieras som en fin mur? Ofta ställs det i relation till vad man personligen inte anser vara en mur och som därför inte har något bevarandevärde, som stentippar eller stenrösen. En förklaring till hur en mur bör ser ut är att den är ordentligt lagd med skarpa kanter, något som kan beskrivas som ett hantverk. Fascinationen tillsammans med förståelsen över vilket tidskrävande arbete som ligger bakom en stenmur påverkar synen av bevarandevärdet. En annan definition är att muren ska vara vällagd, hel och minst en meter hög, en sådan stenmur är vacker att se på och har därmed uppfyllt kriterierna för att få vara kvar. En tredje definition är att den ska vara snygg, upplagd för hand och med en tydlig tanke. Man kan inte se något direkt värde i en ”dåliga stenmur”, däremot är en fin och vällagd mur något att vara stolt över. En ordentlig mur kan dessutom tjäna som ett bra hägn som är relativt underhållsfritt.

”Idag finns det inga värden i att ha stenmurarna kvar, det är ett kulturminne, en rest från gamla tider.” (Intervju D)

Resonemanget kring varför murarna ser annorlunda ut på slätten jämfört med skogsbygden tror man beror på att man inte lagt ner tid på att bygga murarna, i kombination med att det inte finns lika mycket sten. En annan hypotes är att jordbruket har varit mer produktionsinriktat med större gårdar och skiften i jämförelse med andra bygder. De stenmurar som har funnits klassas som hopplockade stenrader som varken betraktas som gamla eller värda att spara på för framtiden, istället har den tekniska utvecklingen bidragit till att allt större sten tippats ovanpå. Murar som tillkommit med mekanisk hjälp ser man överhuvudtaget inget värde i att bevara medan vissa murar ses som en självklarhet att bevara. Som ett exempel ger en informant Karl X:s mur på Öland. (Intervju A, B, C, D, F, E, H, J)

Ett småbrutet landskap

Det småbrutna landskap som förekommer på Möreslätten innehåller både skydd och plats för olika biotoper med eller utan stenmurar mellan skiftena. Samtidigt säger sig några informanter att man inte alltid värderat den miljö som finns, det har varit något som man fått på köpet utan att tänka på det. Stenmurarna och de förutsättningar som landskapet här erbjuder är nödvändiga för fasaner och annat småvilt för att klara sig, något som kan utnyttjas genom att satsat på gästjakt. (Intervju B, F)

En annan syn på landskapet

Inställningen till landskapet har förändrats med tiden, många av informanterna berättar att deras företrädare hade som självklart mål att rationalisera och göra den brukningsbara arealen större. Då såg man stenvuren endast som ett hinder, en inställning som de själva började sin yrkesverksamma tid med men som över åren kan ha modifierat en del. Med tiden har det vuxit fram en annan syn, att stenvuren har ett betydande värde för avkastning på grödor som raps och klöver. Idag vet man att det finns flera olika värden i stenvuren och i andra lämningar jämfört med vad man gjorde längre tillbaka i tiden. Det finns en större medvetenhet nu om de värden som en varierad landskapsbild kan bidra med, ur olika aspekter. Flera av informanterna har tagit upp det faktum att odlingslandskapet har förändrats i takt med den tekniska utvecklingen. En central fråga är vad som är rätt typ av landskap. Flera delar samma tankar om att spara landskapselement på vissa ställen och låta andra områden präglas av en effektiv produktion. Samtidigt finns det anledning att med dagens teknikutveckling dra raka skiftesgränser och på så vis låta områden växa upp och på så vis skapar det nya förutsättningar för en ökad biologisk mångfald. Dagens maskiner kommer inte alltid fram där äldre redskap tidigare gjort det möjligt att bruka marken och man prioriterar raka skiftesgränser. Stenvuren är en del av odlingslandskapets utveckling och driften av jordbruksföretagen påverkar landskapet idag på samma sätt som det alltid har gjort. Därför är odlingslandskapet i ständig utveckling.

”Det vore bättre om man koncentrerade sig på att bevara de murar som inte bidrar till ett sönderplottrat odlingslandskap.” (Intervju B)

I ett allt för småbrutet landskap finns det inga förutsättningar att bruka marken ur ett hållbart ekonomiskt eller miljömässigt perspektiv. Vill man kunna leva på jordbruket måste man också kunna agera utifrån det. Flera kommentarer rör de rationaliseringsåtgärder på stenvurarnas bekostnad som gjorde innan de blev skyddade enligt lag, med dagens vetenskap hade man kunnat göra annorlunda. Istället för att bara köra bort stenen skulle man ha kunnat skapa något nytt på mer lämpade ställen, som viltdepåer eller särskilda områden för en ökad biologisk mångfald. Det finns inget i lagen som gör det möjligt att kompensera en stenvur med något annat som gynnar biologisk mångfald. Sedan stenvuren blivit skyddad via biotopskyddet innebär detta ett förbud mot att ta bort sådana här biotoper och dispens från detta är svårt att få. Miljöbalkens biotopskydd utgår ifrån att hänsyn ska tas till samtliga arters existens.

Den allmänna inställningen verkar vara att lagstiftningen borde kunna förändras och göra det möjligt att fortsätta rationaliseringen inom jordbruket, men med vetenskapen om att det finns värden i att ha murarna kvar. Genom att kompensera en mur som hindrar det rationella jordbruket med att bygga upp en ny mur någon annanstans, då kunde det sammantaget bli bättre. Samtidigt innebär muren inte alltid negativa effekter då den ligger mellan skiftena, den kan innebära vindskydd och som en viktig barriär i odlingslandskapet.

Det är många som använder odlingslandskapet i rekreationssyfte, men det är inte alltid som allmänheten tänker på de värden som produktionsjordbruket faktiskt skapar. Det är något som man tar för givet, även hos jordbrukare. En informant erkänner att man inte tänker på nyttan man trots allt har av stenvurarna, i detta fall som skydd för jakt och vilt, det värdesätts på ett annat sätt nu än tidigare. Det finns en ökad förståelse för att det

finns ett biologiskt värde kopplade till stenmurar, och därmed ökade möjligheter. (Intervju A, B, F, G, I, J)

Stenmuren som ett odlingshinder

”Vem vill ha farthinder på en motorväg?” (Intervju E)

Samtliga informanter anser att somliga stenmurar endast utgör ett odlingshinder som hindrar ett rationellt och kostnadseffektivt jordbruk. Dagens jordbruksföretag blir allt större och de murar som tidigare var ägo gränser ligger inom gården och fyller inte längre någon funktion. Ligger det en mur mitt i skiftet bidrar den till större miljöbelastningar i och med dubbelkörning av gödsel och gödning i de kilar som uppstår. Andra negativa effekter som nämns är grogrund för ogräs, mer svårtillgängligt, fler vändningar vilket orsakar markpackning, risken för utvintring ökar då snön ligger kvar längre och att den kan vara hämmande i viss utsträckning med tanke på den tekniska utvecklingen.

”Om muren inte är i vägen så är det lättare att förlika sig med den” (Intervju B)

Att inte ha stenmurar längs med bruksvägarna innebär att man slipper passera samma grindhål varje gång man ska till skiftet och kan välja vart man kör upp på vägen. Detta för att fördela de tunga transporterna och minimera antalet överfarter på samma ställe. Måste man passera ett grindhål varje gång man ska till eller från skiftet så visar sig detta genom sämre avkastning på grund av markpackning. Å andra sidan finns det givetvis en gräns även för stordriftsfördelarna, om det är ett stort skifte som delas av en mur så är det kanske inte ekonomiskt försvarbart att ta bort muren. Däremot på mindre skiften som omges av stenmurar, sådana skiften är sällan lönt att bruka. På samma sätt kan stenmuren hindra ett optimalt användande av marken utifrån jordmån, istället är man tvungen att anpassa sig efter gamla ägostrukturer. Samtliga menar att utan det jobb som föregående generation gjorde genom att ta bort stenmurar och diken så skulle det inte varit rationellt att bruka idag, snarare tror man att dagens jordbruk är mer miljövänligt så som det ser ut idag jämfört med tidigare. Ett effektivt jordbruk bidrar till att insatserna är mindre jämfört med det man får ut. Det är många som kommenterar det hårda skyddet som stenmuren har genom lagstiftningen och att det inte behöver vara på det viset. Om muren är i vägen för ett rationellt brukade så kan man tycka att det kan plockas bort, det finns så många mil stenmur. (Intervju A, B, C, E, F G, H, I, J)

Nyttan av biologisk mångfald

Att stenmuren har en viktig roll vad det gäller den biologiska mångfalden är samtliga informanter överrens om, men definitionen av vad begreppet är skiljer sig något. De flesta nämner pollinerande insekter som ett stort värde för blommande gröda och att stenmurar är tillhåll för humlor. En humla är mer effektiv än vad ett bi är. Mängden pollinerande insekter är viktig för avkastningen och det gäller att planera växtföljden för att dra nytta av dem under så lång tid som möjligt. Om man tar bort för många element för att rationalisera så kan det vara så att stordriftsfördelarna inte får den betydelse man räknat med om man samtidigt tar bort förutsättningarna för nyttodjuret. Murarna skapar livsrum åt humlor och bin, den tjänar också som biotop för rovdjur som håller efter

skadedjur och skapar förutsättningar för såväl fåglar som insekter. En annan definition av biologisk mångfald är att jämföra den med monokultur. Ur det perspektivet påpekas det att stenmurar som tas bort för att slå ihop mindre skriften till ett stort inte behöver innebära att man odlar samma gröda över hela fältet. Däremot blir det mer flexibelt och kan anpassa arealstorlekarna och växtföljden utan att vara styrd av fasta avgränsningar.

”Det enda som görs är att man flyttar lite sten, det är bara sten vi pratar om. Jag kan inte förstå att en stenmur kan skapa så mycket rabalder!” (Intervju H)

En annan inställning är den att det alltid växer i åkerrenarna oavsett stenmur och att det i sig själv bidrar till biologisk mångfald. Det oregelbundna landskapet skapar sina egna förutsättningar och Möreslätten kommer aldrig att bli så öppen som exempelvis Söderslätt. Därmed vore det bättre att satsa på sådana murar som ligger i anknytning till åkerholmar och skogsbyn eftersom det erbjuder en mer skyddad miljö jämfört med ett linjeelement rakt ut i skiftet. (Intervju A, B, C, E, F, G, H, I, J)

Den ekonomiska aspekten

”Produktionen ska alltid komma i första hand! Annars hade murarna aldrig kommit dit.” (Intervju H)

Det är ingen som har något emot stenmuren så länge den inte utgör ett ekonomiskt problem. Allt kan inte bevaras men det ska inte heller plockas bort helt, däremot måste det finnas en balans i det hela. På samma sätt måste man ställa kulturella värden och miljömässig nytta mot varandra tillsammans med de ekonomiska aspekterna. Antalet murar är så pass stort idag att det inte finns medel till att sköta alla. Minskar man dem i antal så finns det skäl att bevara dem. Det kan vara så att det finns större fördelar med att ta bort stenmurar då man odlar spannmål eller potatis jämfört med vall, men det beror också på hur stora skiftena är från början. En informant påpekar att det finns ett allmänt intresse även hos jordbrukarna att bevara stenmurar, alla murar ligger inte fel. Sådana murar kommer att ligga kvar och det går också att återskapa murar i framtiden. Stenmurar är i grunden en kostnadsfråga, det ekonomiska stödet för att sköta kulturelementen uppfattas till viss del som uppskattning för arbetet som görs och det blir lättare att argumentera för ett mervärde. (Intervju B, G, H)

Jakt

”Jag är själv ingen jägare, men visst är det roligt att ha lite fasaner och annat småvilt på markerna.” (Intervju E)

Oavsett om man jagar eller inte så uppskattas fältvilt på markerna, och man är medveten om att stenmuren fyller en funktion för viltet. Samtidigt tycker man att jakt kan prioriteras i särskilda områden där optimala förutsättningar kan skapas för det ändamålet, så kan övrig mark vara ren produktionsmark. Stenmurar och det småbrutna landskapet är en förutsättning för att fasaner och annat småvilt ska få tillräckligt med mat och skydd, då ser man möjligheter dagens odlingslandskap för att skapa förutsättningar för andra verksamheter. Den här typen av landskap är inte något som

värderats eftersom man fått med den på köpet. Sedan finns det åsikter som att skogsdungar och skogsrیداer betyder mer för viltet än en stenmur.

Det är inte bara antalet stenmurar som betyder att fältviltet ökar, det finns andra faktorer som kan vara minst lika viktiga. Exempelvis att betning av utsäde har försvunnit, växtföljd, träda och kvarlämnad stubb, det ger både mat och gömsle. En informant berättar att det skett en förändring då sockerbetorna försvann från trakten, grödan innebar en längre växtsäsong och föda för viltet. Nyttan med jakten ifrågasätts också, då den mesta jakten idag har blivit troféjakt och inte för försörjning. (Intervju A, C, E, H)

Stenmur som ägoörans

”Det skiljer sig enormt, de kan markera en örans, vara ett hägn eller bara vara i vägen.” (Intervju I)

En fördel med att ha kvar stenmurar är att man har en fysisk örans mot sina grannar, det kan skapa problem när många brukare öransar till varandra utan inslag av naturliga avöransningar. Men om muren hamnar inom gården så försvinner mycket av dess funktion. (Intervju E, H, I)

Skötsel

”Stenmurar är gjorda av bönder, ska de finnas kvar ska de skötas av bönder på bönders vis.” (Intervju H)

Genomgående finns inställningen att det inte går att bevara alla stenmurar, de ligger trots allt mitt i odlingslandskapet där syftet är att bruka jorden för livsmedelsproduktion. Som markägare tycker många att det sunda förnuftet hos varje enskild individ borde få råda, eftersom det är jordbrukaren som både ska sköta marken och trivas med det. Stenmuren är ett kulturarv som är en direkt följd av större odlingsbar areal för att kunna livnära sig och det har alltid funnits en kontinuitet i att bygga upp eller plocka ner murarna beroende på nya möjligheter eller behov. Ingen vill att allt ska försvinna och det finns en övertygelse om att murarna kommer att finnas kvar men i sådana former som tillåter ett rationellt jordbruk. Ett par informanter menar att det finns en risk med allt för reglerad skötsel av kulturelement, att det ger motsatt effekt. Om myndigheterna lägger sig i allt för mycket så vill man inte göra något på eget initiativ eftersom det kan leda till att man förlorar möjligheten att bestämma vad som ska göras.

”Rätt mur kommer att skötas om och finnas kvar.” (Intervju H)

En annan tanke som kommer fram är den att allmänheten ofta tar för givet det som jordbruket skapar, både landskapsbilden och tillgängligheten. (Intervju A, C, H, I)

Myndighet

”Ett problem är att det finns en bild av hur det ska se ut, men odlingslandskapet har ju sett olika ut över tid – vad är det som säger att just detta är det rätta?” (Intervju B)

Stenmuren som företeelse värderas enbart utifrån den biologiska mångfalden, lagen stödjer inte ett bevarande ur kulturhistorisk synpunkt. Som jordbrukare är man rädd för restriktioner som skulle kunna innebära hinder för produktionen. Det finns också en viss irritation över att det arbete man lägger ner på frivillig basis kan komma att inventeras utan att man ansökt om EU-stöd, och efter det blir ålagd att sköta området på ett visst sätt. Tankar kring detta är att hellre låta bli för att slippa inblandning från myndigheternas sida. Däremot är man fullt medveten om att då man söker bidrag så får man rätta sig efter vad som krävs för att få ut ersättningen. (Intervju B, H, I)

AVSLUTANDE DISKUSSION

Skiftesreformerna förändrade jordbrukets medeltida struktur och sedan dess har utvecklingen gått mot allt färre men större brukningsenheter. Stenmurarna kom till i samband med dessa reformer då gårdarna flyttades ut från byn för att få hela sin areal samlad kring ett gårdscentrum. Det är oftast dessa stenmurar som idag upplevs som odlingshinder i det moderna jordbruket då gamla ägo gränser numera finns inom gårdens nya gränser.

Dagens lagstiftning skyddar stenmurar för den biologiska mångfaldens skull och inte ur något kulturhistoriskt eller estetiskt perspektiv. Samtliga intervju personer påpekade vikten av den biologiska mångfalden, men hänvisade också till den relativt småbrutna landskapsbilden som ändå finns på Möreslätten. De naturliga förutsättningarna för ett helt öppet slättlandskap finns inte i den här delen av landet och det är med hänvisning till det som många tycker att de stenmurar som utgör odlingshinder varken gör till eller från ur perspektivet biologisk mångfald. Likväl som det inte längre är rationellt att bruka allt för små skiften så avstår man från att bruka sådana delar av skiften som maskinerna har blivit för stora för. Därmed lämnas områden som får växa upp till förmån för raka skiftesgränser och nya förutsättningar för biologisk mångfald.

Inställningen till stenmurar i odlingslandskapet har förändrats över tid, idag kan man se flera värden kopplad till den och inte bara som ett odlingshinder att irritera sig över. Det finns en gräns för stordriftsfördelarna och då kanske en mur gör mer nytta för grödan än vad det påverkar effektiviteten i tid. Avkastningen kanske inte ökar i den utsträckningen man kalkylerat med genom att ta bort ett linjeelement om det samtidigt betyder att man tar bort förutsättningarna för pollinerande insekter. Däremot finns det en önskan om att själv få ta det beslutet och inte vara ålagd en reglerad skötsel från myndighetshåll. Av dem jag pratat med är det ingen som strävar efter att få ta bort samtliga stenmurar däremot att som företagare kunna bestämma själv över sina möjligheter. Jag tror att det kan ligga lite i det som en av informanterna uttryckte, rädslan för att bli allt för hårt styrd av regler kan bidra till att man inte tar hand om sina stenmurar eller övriga kulturelement alls.

Med hjälp av frågeställningen om hur lagstiftningen som berör kulturelement förändrats samt hur stenmuren påverkar produktionen i det moderna lantbruksföretaget har syftet med uppsatsen varit att undersöka hur stenmuren uppfattas i odlingslandskapet. Många av de intervjuade jordbrukarna definierade ”en fin mur” som en ordentligt lagd mur, ett hantverk, upplagd med en tydlig tanke och relativt hög. Detta stämmer väl överrens med både miljöbalken och Jordbruksverkets definition av vad en stenmur är.

Miljöbalken: ”en uppbyggnad av på varandra lagda stenar som har en tydlig, långsträckt utformning i naturen och som har eller har haft hägnadsfunktion eller som funktion att avgränsa jordbruksskiften eller någon annan funktion.” (SFS 1998:1252)

Jordbruksverket: ”så som murar uppförda i syfte att hägna in eller stänga ute boskap eller att avgränsa brukningsenheter, ursprungligen upplagd med huvudsakligen flera skikt sten.” (Miljösamverkan Sverige, 2010)

Man gör skillnad på stenmur och stenmur, vad som betraktas som ”en fin mur” är en högst personlig åsikt, men i den här undersökningen har en fin mur inneburit det som kallas för dubbelmur. En sådan mur anses vara bevarandevärd genom sitt estetiska värde och hantverksmässiga uppförande. Däremot så anses motsatsen inte vara värd att bevara, sådant som utgörs av sprängsten, stenrader eller en mindre definierad mur. Utifrån den definition av stenmur som förs ovan menar samtliga informanter att det inte finns några murar värda att bevara i området. Ett resonemang om utseendet på stenmurarna på Möreslätten är den att det inte har funnits lika mycket sten som i skogsbygden och att jordbruket har varit mer produktionsinriktat med större gårdar och skiften. Tidigare generationer skulle helt enkelt inte tagit sig tid att lägga murarna lika omsorgsfullt på slätten som i områden med mer sten och mindre skiften. Detta är ett estetiskt värde men ur biologisk mångfald spelar inte utseendet någon roll, däremot skötseln. John-Eric Gustafsson menar att de vällagda, stora murarna sannolikt är byggda av de soldater som kommenderades för att bygga Göta Kanal i början av 1800-talet. När de återvände hem till bland annat Småland, som är känt för att ha haft många soldattorp, så tog de med sig kunskaperna att lägga dubbelmurar. (Gustafsson, 2002) Det vore intressant att veta hur många indelta soldater som det fanns runt Möreslätten, om de deltog i kanalbygget eller hur det kommer sig att murarna ser ut som de gör häromkring.

En annan reflektion som kan göras med koppling till Stensekes avhandling som innehåller en fallstudie från Söderslätt och Färingstofta. Där framkommer det att lantbrukarnas förhållningssätt till landskapet skiljer sig beroende på plats. Jordbrukare på Söderslätt är mer ekonomiskt rationella i jämförelse med dem i Färingstofta, på slätten värderas marken främst som ett enhetligt realkapital där miljöaspekter främst är en ekonomisk fråga. I Färingstofta, som ligger i en mellanbygd, påverkas markanvändningen i större utsträckning av andra, mer abstrakta aspekter. Mellanbygdens odlingsmark är lägre värderad ur en ekonomisk synvinkel och har bättre förutsättningar att kombinera det moderna jordbruket med en ökad miljöhänsyn. (Stenseke, 1997) Några av dem jag har intervjuat har beskrivit den tidiga rationaliseringen av jordbruksmarken på slätten med större gårdar och skiften, och att detta påverkat föregående generations syn på odlingsbar mark. Förutsättningarna och förhållandena skiljer sig givetvis mellan olika bygder och områden, och jag tror att man kan ha olika inställningar till produktionsmarken beroende på hur landskapsbilden ser ut. Miljöersättningarna kan ha olika stor betydelse utifrån ort och förutsättningar på varje enskild gård.

En annan tanke som kommit fram är den att allmänheten ofta tar för givet det som jordbruket skapar, både landskapsbilden och tillgängligheten. Just detta tar Cederholm upp i sin rapport, att landskapsbilden förändras tillsammans med den tekniska utvecklingen av jordbruket. Naturen är i allra högsta grad påverkad av oss människor och våra behov. (Cederholm, 2004) Stenmurarna har tillkommit för att utöka den odlingsbara arealen och har tidigare plockats bort då det ansågs befogat, en central fråga är vilket landskap som ska bevaras framför andra? Personligen kan jag tycka att stenmurar är vackra inslag i landskapet och att det kan vara synd att ta bort dem ur en estetisk synvinkel. Å andra sidan så formar vi landskapet utifrån våra förutsättningar, precis som människan alltid har gjort. Om vi tar bort stenmurar idag så tar vi bort en del av vårt kulturarv, men skapar ett nytt utifrån vår egen tid!

Vad det gäller lagstiftningen så har hägningsanordningar reglerats i lag sedan medeltiden och har förmodligen modifierats allt eftersom det funnits behov för det.

Lagstiftningen 1857 visar en sådan förändring då de som höll betesdjur blev skyldiga att stängsla in betesmarken istället för att som tidigare, hägna in åkermarken för att hålla djuren utanför. Det var av praktiska skäl, men redan 1909 infördes naturskyddslagen som en följd av det ökade intresset av kulturlandskapet i samhället. Nationalromantiken och tidens föreställning om landet kom alltså att påverka lagstiftningen.

Naturskyddslagen ersattes av naturvårdslagen 1965 som gällde fram till att miljöbalken trädde i kraft 1998. (Gustafsson, 2002)

Jag tycker inte att man ska underskatta stenmurens roll som linjeelement, men dess betydelse kanske borde avgöras utifrån individuella fall med tanke på hur landskapsbilden ser ut för övrigt. Den biologiska mångfalden gynnas av alla typer av lämningar, oavsett om det är sprängsten eller prydliga stenmurar. Cederholm slår fast att om vi vill att de biologiska och kulturella värdena ska bevaras i odlingslandskapet så måste det finnas sätt att kombinera värden av det äldre odlingslandskapet med den moderna produktionen. I sin rapport menar han att det troligen är omöjligt att återskapa ett äldre agrarlandskap, själv ser jag ingen mening med att göra ett sådant försök. Däremot skulle det vara intressant att undersöka om det är möjligt att utföra kompensationer i gengäld mot att man tar bort eller flyttar en stenmur i rationaliseringssyfte. Det är flera intervjupersoner som uttalat sig positivt till sådana åtgärder, och att man kunde ha gjort annorlunda idag jämfört med tidigare då man tog bort så många stenmurar man hade ekonomisk möjlighet till. Med dagens kunskap om de biologiska förutsättningarna kopplat till avkastning så skulle man kunna skapa områden för biologisk mångfald. Jag håller också med Cederholm att producenterna skulle behöva bli bättre på att marknadsföra landskapsvärden som ett mervärde till produkterna. Konsumenterna är inte alltid medvetna om hur landskapets utseende står i relation till produktionen.

Vidare forskning

Jag har av tidsmässiga skäl avgränsat mitt undersökningsområde till Möreslätten, men det vore intressant att intervjua jordbrukare i mellan- och skogsbygd för att få ett större perspektiv på frågan. Stenmurar i odlingslandskapet och lagstiftningen kring biotopskyddet är i högsta grad aktuell, i den fallstudie som är gjord på Linderödsåsen för LRF förs ett resonemang där brukandet ställs mot det absoluta bevarandet av stenmurarna. Om det inte är någon som brukar marken så kommer den med stor sannolikhet växa igen eller planteras med skog, då försvinner de biologiska värden som är knutna till odlingslandskapet. (Andersson, 2008) En annan fråga som skulle vara värd att undersöka är den om kompensationsmöjligheter för att flytta stenmurar som hindrar ett rationellt brukande, för att skapa förutsättningar för den biologiska mångfalden.

Slutsatser

Stenmuren uppfattas som ett odlingshinder i de fall då muren;

- skapar kilar
- minskar tillgängligheten och effektiviteten
- bidrar till onödigt många överfarter
- orsakar utvintring av gröda
- utgör grogrund för ogräs

Den främsta fördelen med stenmurar är den biologiska mångfalden, i första hand med tanke på pollinerande insekter men även som habitat för fåltvilt. Pollineringen är väsentlig för avkastningen för grödor som raps och klöver.

Genomgående finns inställningen att det inte går att bevara alla stenmurar, de ligger trots allt mitt i odlingslandskapet där syftet är att bruka jorden för livsmedelsproduktion. Den allmänna inställningen är att lagstiftningen borde kunna förändras och göra det möjligt att rationalisera jordbruket men med hänsyn till de värden som är knutna till stenvuren och andra kulturhistoriska lämningar. Ett förslag är det att kunna kompensera en mur som hindrar med att bygga upp en ny mur på lämpligare ställe sett utifrån dagens jordbruk. Flera informanter delar samma tankar om att spara landskapselement på vissa ställen, och låta andra områden präglas av en effektiv produktion.

Slutligen tycker jag att det är viktigt att komma ihåg att odlingslandskapet är i ständig förändring och påverkas av vad som händer i omvärlden. Den tekniska utvecklingen har i alla tider påverkat möjligheter och förutsättningarna inom jordbruket, om stenmurarna försvinner av rationaliseringsskäl så kan andra förutsättningar tillkomma av samma skäl. Man ska komma ihåg att stenvurens värden många gånger är beroende av ett aktivt odlingslandskap. Jag har själv en kluven inställning till stenmurarna, som kulturhistoriskt intresserad så är jag positiv till att bevara så många kulturlämningar som möjligt och är fascinerad över vad de kan berätta om svunna tider. Samtidigt vill jag ha ett konkurrenskraftigt och modernt jordbruk som ska ha möjlighet att utvecklas på samma sätt som det gjort tidigare, genom de tekniska framstegen. De biologiska och kulturhistoriska värdena kan i många fall främja varandra, men det finns också tillfällen då intressena kolliderar. Kulturlandskapet förändras och därför borde det vara rimligt att lagstiftningen också är föränderlig utifrån dagens situation. Jag tror att det är svårt att ta hänsyn till ekonomiska, biologiska och kulturella värden på samma gång och att det krävs en bedömning utifrån varje enskilt fall.

REFERENSER

Skriftliga

Andersson, L. (2008) Är lagen om generellt biotopskydd för stelbent?, Lantbrukarnas Riksförbund

Ascárd, K. (2000) Landsbygdsmiljöer, JBT, Alnarp

Blomkvist, N. (Red.) (1990) *Historien i landskapet*. Arlöv

Cederholm, P. (2004) Det agrara landskapets pris [online] Tillgänglig: <http://www2.ekon.slu.se/agrar/Forskning/Artiklar/Landskapetspris.pdf> [26 april 2011]

Denscombe, M. (2009) *Forskningshandboken. 2.* omarbetade uppl. Lund: Studentlitteratur

Förordning (1998). Stockholm. (SFS 1998:1252)

Gustafsson, J-E. (2002) *Hägnader och stängsel i kulturlandskapet*, Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag

Hyenstrand, Å. & Sporrang, U. (1990) Perspektiv på svenska bygder – en sammanfattning i Blomkvist, N. (Red.) *Historien i landskapet*. 140-144. Arlöv

Höök, K (red.) (2010) *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden*, Jönköping: Statens jordbruksverk

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun. 2.* omarbetade uppl. Lund: Studentlitteratur

Lange, U. (1990) [online] <http://www.byggnadsvard.se/byggnadskultur/jordbrukets-byggnader>, tillgänglig: 2011-03-06

Lagen om kulturminne (1988). Stockholm. (SFS 1988:950)

Lyngfelt, A. Vad alla bör veta om miljöbalken! [online] Tillgänglig: <http://www.entek.chalmers.se/~anly/miljo/miljobalken.pdf> [26 april 2011]

Miljösamverkan Sverige (2010) Biotopskydd – bråkiga begrepp [online] Tillgänglig: <http://miljosamverkansverige.se/projekt/Rapport%20biotopskydd/Biotopskydd%20-%20br%C3%A5kiga%20begrepp.pdf> [26 april 2011]

Miljöbalk (1998). Stockholm. SFS (1998:808)

Riksantikvarieämbetet [online] http://www.fmis.raa.se/help/WebHelp/agrara_lamningar.htm, tillgänglig: 2011-05-27

Schnell, J-B. (1990) Hur kan vi skydda och vårda våra kulturmiljöer? i Blomkvist, N. (Red.) *Historien i landskapet*. 145-156. Arlöv

Stenseke , M. (1997) *Bonden och landskapet*, Lund: Studentlitteratur

Svala, C. (2010) *Kyrkogårdsmuren – kultur och konstruktion*, SLU Movium, Alnarp.

Uddare, R. (2007) *Biotopskydd av stenmurar: Skäl för dispens*, Södertörns högskola, Institutionen för livsvetenskaper.

Muntliga

Cedergren, Aron	Personlig intervju 26 mars 2011
Cedergren, Björn	Personlig intervju 26 mars 2011
Danielsson, Åke	Personlig intervju 28 mars 2011
Håkansson, Håkan	Personlig intervju 27 mars 2011
Johansson, Gustav	Personlig intervju 6 april 2011
Johansson, Ove	Personlig intervju 27 mars 2011
Johnson, Frans	Personlig intervju 19 april 2011
Nilsson, Ove	Personlig intervju 27 mars 2011
Olsson, Lennart	Personlig intervju 27 mars 2011
Olsson, Anders	Personlig intervju 29 mars 2011
Winroth, John	Personlig intervju 28 mars 2011

BILAGA 1.

1. Ålder?

- A. 31 och 58 år
- B. 56 år
- C. 66 år
- D. 91 år
- E. 52 år
- F. 60 år
- G. 64 år
- H. 26 år
- I. Länsstyrelsen i Kalmar
- J. HS i Kalmar

2. Hur många generationer har brukat gården?

- A. Första och andra generationen, gården köptes 1985, sedan har arealen utökats genom tillköp.
- B. Tredje generationen, men har brukats av samma släkt sedan 1860-talet då den flyttats ut från byn.
- C. Tredje generationen, tillsammans med sina två bröder.
- D. Gården köptes 1950.
- E. Är andra generationen
- F. Är tredje generationen, hans farfar köpte den 1920.
- G. Var tredje generationen tillsammans med sin bror.
- H. Kommer att bli den fjärde om det är han som tar över.

3. Vad har gården för inriktning?

- A. Det har alltid varit mjölkkor, den gamla lagården från mitten av 1700-talet och som brann ner på 1990-talet var den äldsta lagården som fortfarande användes i produktion.
- B. Informantens farfar hade kor, sedan avvecklade hans far den verksamheten och började med grisar 1950. Själv hade han integrerad uppfofning fram till 2000, efter ett familjeråd så beslutade man sig för att fortsätta med slaktgrisar, främst av arbetsskäl. Men jordarna, som är relativt torra sandjordar kräver naturlig gödsel för att kunna brukas.
- C. Mjölkkor och ägg, foder till korna.
- D. Idag växtodling

E. Växtodling och entreprenad (majs, vall, press, plastning, majssådd)

F. Det fanns mjölkkor på gården fram till 1967, sedan 1969 har det funnits slaktgrisar.

G. Köttdjur, spannmål, sockerbetor, raps, hästuppfödning.

H. se informant C

4. Hur stor areal brukas?

A. 550 ha åker

B. 270 ha åker

C. 160 ha åker

D. Totalt 152 tunnland, det vill säga ca 76 ha. Köpte till 18 tunnland 1964.

E. 119 ha åker

F. 300 ha åker

G. 110 ha åker

H. se informant C

5. Hur ser verksamhetsutvecklingen ut?

A. Att fortsätta med mjölkkor, men att inte satsa så hårt att man står och faller med mjölkproduktionen. Det är viktigt att ha flera verksamheter, som energi och skog.

B. Från mjölkkor, till integrerad grisuppfödning till dagens slaktgrisuppfödning. Av samma skäl har grödorna växlat, från utsädesodling av potatis, till stärkelsepotatis för arbetsintensitetens skull.

C. Fram till 1978 fanns 30-35 kor, sedan byggde man ut för 70-75 kor för att i slutet av 1980-talet bygga för de 98 mjölkande man har idag. Äggproduktion har funnits sedan 1968.

D. Hade med sig fem dräktiga kvigor från föräldragården som mjölkades i 2-3 år, det fanns även 300 höns för äggproduktion de första tio åren. 1955 började man med slaktgrisproduktion.

E. Slutade med slaktgrisuppfödning 2010, fokuserar nu på växtodlingen och maskinstationen. Skulle vilja bruka större areal.

F. Från mjölk till gris, tog över 1974 och då bestod gården av 75 ha åker, 20 ha bete och 20 ha skog. Sedan dess har 30 ha odlats upp samt åkermark köpts till 1987 och 2006.

G. Mjölkkor fram till 1956, sedan nötköttsproduktion fram till 2000 då besättningen fick slaktas ut på grund av paratuberkolos. Från 1880-talet fram till 1940 föddes det upp remonthästar till försvaret och sedan 1974 föds det upp travhästar. Gården såldes 2006 till grannen.

H. se informant C

6. Söker/sökte du EU-stöd för kulturlämningar på brukningsenheten?

A. Ja, men bara på den mark som redan hade stöd då man köpte den.

B. Nej, har aldrig gjort. Ersättningen täcker inte det jobb man får lägga ner. Men om man nu söker bidrag då får man ju rätta sig efter det som gäller för att få ut ersättningen. Men regelverkets problem är att det inte finns någon definition på sunt förnuft.

C. Ja, sedan starten (två perioder)

D. Nej.

E. Nej.

F. Ja

G. Ja, från början.

H. Nej. Myndigheter lägger sig i för mycket och då vågar man inte göra något – om man börjar röja och ta fram kulturelement på egen hand, så blir man helt plötsligt ålagd att sköta det och till slut får du inte göra något alls. Det kanske är så att man som jordbrukare hellre låter det förfalla för att slippa att myndigheterna ska lägga sig i? ”Stenmurar är gjorda av bönder, ska de finnas kvar ska de skötas av bänder på bönders vis.” Det kan vara en fara i att de (myndigheterna) lägger sig i, det kan vara förödande på sikt. Till slut får du inte göra något, det blir för mycket regler och ålägganden. Det sköts bäst av en bonde!

7. Hur mycket stenmur finns på gården?

A. De murar som finns är mest på mark som är tillköpt, ca 2 km. gården skapades på 1750-talet genom att ett 15-tal gårdar köptes upp, därför finns det inga murar som tjänat som ägo gräns.

B. På gården finns det ca 1,5 km stenmur, medan det finns betydligt mer på den arrenderade marken, ca 3 km.

C. Ett par kilometer

D. Det har aldrig funnits så mycket sten på gården, det är en gammal sjöbotten. Självs har han tagit bort en mur längs med vägen.

E. Ca 450 m, det finns inga vackra stenmurar på brukningsenheten, mer som stentipp/stenrösen. Informantens pappa har plockat bort det mesta av de murar som fanns. En ordentlig stenmur är vacker och har ett större bevarandevärde. Med en fin mur menas här en ordentlig mur med skarpa kanter, ett hantverk. Här finns det inte så mycket sten, och man verkar inte ha lagt ner någon större tid på att lägga upp murarna. Murarna har inte växt fram på samma sätt här, som i mer stenrika bygder.

F. Idag finns det totalt 4650 m, innan 2006 fanns det 2520 m.

G. Ca 15 km, på slätten har det alltid varit större skiften än jämfört med skogsbygden där åkrarna är mindre och landskapet mer småbrutet. Där stenmurarna är fina finns det också väldigt mycket sten, dessutom fanns det mer arbetskraft längre tillbaka i tiden. Murarna här på slätten är upplagda senare och inte på samma sätt. Man ska ha respekt inför stenvuren, det är mycket arbete nerlagt bakom dem. Att det finns så pass mycket bevarat på just den här brukningsenheten beror helt och hållet på att det var en kronogård och att vi var arrendatorer fram till 1989. Som arrendator odlades det inte upp mark i samma utsträckning, så därför har fornlämningar och kulturelement varit skyddade. När man sedan köpte loss gården så fanns det en annan syn på odlingslandskapet och de lämningar som finns kvar än vad som funnits tidigare genom åren.

H. se informant C

8. När byggdes de och av vem?

A. Det finns inga direkta murar på brukningsenheten, de som finns på de senare tillköpta markerna och dem vet man inget om.

B. Eftersom gården flyttades ut på 1860-talet så tillkom stenmurarna från då fram till första världskriget ungefär. Innan laga skifte fanns inga stenmurar, då var det bete alltihop. Det var inte förrän man började plöja som man fick problem med stenen, samtidigt som man röjde den odlingsbara marken på sten så fick man ett hägn. De murar som finns kvar ligger i anslutning till själva gården.

C. De är tillkomna före 1900.

D. De murar som har funnits har inte varit särskilt gamla, det var mest ihoplockade stenrader, inga fina murar. Som ägo gränser fanns gärdesgårdar av trä.

E. Eventuellt att ägare innan informantens pappa köpte gården har lagt upp något. Han dog 1947 efter att ha brutit sten på ett skifte.

F. Informantens far har lagt upp en del sten i och med nyodling, alla murar har tillkommit i samband med uppodling av skogs- och ängsmark. Det har aldrig funnits några riktiga murar, i och med den tekniska utvecklingen har mycket sten blivit tippad ovanpå de äldre murarna. De äldsta tillkom förmodligen i samband med laga skifte då gården flyttades ut från byn.

G. Möjligtvis på informantens farfars tid, men inte senare. Många består av slarvigt upplagda block och sprängsten som flyttats med hjälp av traktor. Mycket av stenmurarna försvann under 1950-talet då oljehamnen i Kalmar byggdes, då åkte de ut och hämtade sten till utfyllningsmaterial.

H. se informant C

9. Vad innebär det för dig att ha stenmurar i odlingslandskapet?

A. Hade inte stenmurarna funnits hade vi brukat på annat sätt, efter jordmån istället för efter gamla gränser. Som det är nu ligger skiftena i nord-sydlig riktning och de murar som inte ligger i rät vinkel skapar kilar. Hade det varit möjligt hade man tagit bort dem idag, eftersom muren inte fyller någon funktion längre. När man plockar sten idag så används stentipp på annat håll, man lägger inte upp ny sten på befintliga murar.

B. Det är en vid fråga. Ligger det en mur mitt i skiftet är det ett odlingshinder som bidrar till miljöbelastningar i och med dubbelkörning av gödsel och gödning i kilar. Det innebär fler vändningar vilket orsakar markpackning, dessutom drar det ut ogräs från kanterna. Det blir dyrare att bruka. Samtidigt så innebär muren att det finns en del blommande växter. Å andra sidan anpassar sig djurlivet utifrån förändringar, och landskapet här är så pass småbrutet att det finns skydd och plats för olika biotoper ändå. Diken, åkerholmar och skogsbryn. Informanten har ett stort fågelintresse, och han har trots jordbrukets rationalisering sett en ökning vad det gäller fågellivet, exempelvis har man numera vaktel på markerna.

Det är inte alltid jordbrukets fel att miljön påverkas, olika politiska direktiv har betydelse också. Som exempelvis EU-reglerna kring träda som fanns för ett par år sedan, då trädan var tvungen att vara slagen innan augusti. Då hade man ju istället ihjäl småviltet och fåglarna. Och betesdefinitionen, att man tar ner träden i betesmarkerna. Det är så krasst att utan EU-stödet går det inte att leva på jordbruket i dagens läge, det är lätt att skylla på bonden men man gör vad man måste göra för att få företaget att gå runt.

Ett problem är att det finns en bild av hur det ska se ut, men odlingslandskapet har ju sett olika ut över tid – vad är det som säger att just detta är det rätta? Linjeelement rakt ut i åker är i sig ingen biologisk mångfald, bättre att satsa på de murar som ligger i anknytning till åkerholmar och skogsbryn. Där finns det förutsättningar för djurlivet med värme och sol i en mer skyddad miljö. Om miljövännerna vill att det ska lämnas ett visst avstånd till en stenmur så måste någon betala för det, ersättningarna går inte ihop. Dessutom är 5 år för kort tid, definitionerna ändras så ofta och man bortser från kontinuiteten.

C. Fina stenmurar ska man vara rädd om, det är som monument. En mur värd att spara ska vara vällagd och hel, minst en meter hög – en riktig stenmur tar man inte bort. Men det finns för mycket skräp-mur också. Men stenmurar är bra gömme för humlor, och dem ska man vara rädd om för pollineringsens skull. En humla är värd mer än ett bi i effektivitet. En fin mur är snygg för ögat. Men man måste få ta bort sådant som inte fyller sitt syfte, exempelvis sådant som mer ser ut som en stenhög. De har skapats efterhand som man plockat sten på skiftet.

D. Det är ju förbjudet att ta bort dem, men som jordbrukare tycker han inte om dem. Men de har kunnat tjäna som hägn, murarna var bättre än gärdesgårdar av trä som inte alltid höll ihop.

E. De som finns kvar gör varken från eller till, de kan ligga där de ligger. Men där de ligger fel orsakar de sönderkörda maskiner och att det svårtillgängligt. De som finns kvar här på gården utgör gränser till andra jordbrukare och därmed inget som man måste köra runt.

F. Från början sågs de bara som något som var i vägen, som ung jordbrukare ville man skapa en rationell drift med stora skiften. Det var egentligen bara ekonomin som hindrade, det fanns ett så kallat investeringskonto där man satte in pengar. När det sedan fanns tid så tog man bort åkerholmar och stenmurar – allt skulle bort. Så nästan allt på gården är bortplockat sedan länge, det är bara murar som utgör de gamla ägogränserna som finns kvar.

Med tiden har det vuxit fram en annan syn, att stensemuren betyder mycket för det biologiska. Framför allt för grödor som raps och klöver. Just raps kan vi avkastningsmässigt jämföra oss med Skåne trots andra förhållanden, och det är nog tack vare den småbrutna landskapsbilden.

G. Om de ligger på rätt ställe så är det ett vackert inslag, men då de är ett hinder i jordbruket så innebär de dubbelkörning vad det gäller både bränsle och kem vilket inte gynnar naturen. Då är det bättre utan stenmur, att man får bara radikal på vissa ställen. Man ska inte spara stenmurar lite här och där, istället borde man kunna spara landskapsbilden på vissa ställen och låta resten vara ett produktionslandskap.

H. Det beror på vart den ligger och vad det innebär, rent lagligt så betyder den ingenting (för mig personligen). Beror på vad som räknas som stenmur, kan inte tycka att det finns något miljömässigt värde eller nytta om det inte är en riktigt fin mur – då kan jag förstå intresset av att spara. En ”riktig mur” är fint upplagd, är hög och bred. Den ska vara skött under lång tid och som man ser att det ligger ett arbete bakom, en tanke. Inte upplockad sten i travar som bara är uppslängt.

10. Hur se du på stenmurarna som finns i anslutning till den mark du brukar? Vilka för- respektive nackdelar finns?

A. Det gäller att se möjligheterna och inte bara som problem, de skapar förutsättningar för annan verksamhet. Man planerar att sätta ut fasaner, då utgör murarna en bra miljö för kycklingarna. Yrkesjägare ser det småbrutna landskapet som ett Eldorado, det blir ytterligare en verksamhet att satsa på gästjägare. Den typen av miljö har man bara haft på köpet och inte alltid tänkt på att värdera. Man bör styra det så att det satsas ordentligt inom avgränsade områden, exempelvis jakt, rekreation och ridning.

Allemansrätten finns i botten och det är viktigt att ha en öppen dialog för att undvika missförstånd. En satsning ska inte innebära konflikter med grannar, samhälle etc. Gården har mark nära samhället, en öppen dialog ger förutsättningar för att i förlängningen komma överens.

B. En mur som ligger längs med en skogskant berikar miljön, liksom en snygg stenmur som är tilltalande för ögat – en sådan mur tar man inte bort. Men ”stenrader” är inget snyggt, en stenmur ska vara ordentligt lagd och det ska ha funnits en tanke med den från början. En välgjord mur vill man inte gräva ner för man ser vilken jobb de har haft med att bygga den. Men sådant som bara är ihopslängt av sprängsten etc bara för att göra av stenen någonstans, det är inget värde i att spara sådant. Som exempel ett skifte på 13,5 ha som från börja hade 9 stenmurar, de murarna togs bort tidigt av avkastningsskäl. Samtidigt finns det anledning med dagens teknikutveckling att dra raka skiftesgränser och på så vis låta områden växa upp och skapa förutsättningar för ökad biologisk mångfald. Dagens stora maskiner kommer

inte alltid fram där äldre redskap tidigare möjliggjort att man brukat åkermarken. Informanten har själv låtit plantera igen ett mindre parti med björk mellan gården och en grannfastighet av rationella skäl, för att skapa en rät linje.

C. En nackdel är att det hindrar ett rationellt brukande och gör det svårt att få slå ihop två skiften. Som om man har två intilliggande skiften med en mur emellan, då borde man åtminstone få ta upp två hål i vardera ände för att kunna köra vändtegen runt. Men då ska det vara en riktig mur som sköts om, inga lösa stenar i kanterna som är i vägen. Men det kan räcka med att få ta upp 25-30 m i vardera ände, det är viktigt för oss som odlar vall och har många tunga överfarter. Muren i sig bidrar till att dra in ogräs i skiftet om man inte håller efter kanterna, men det ska få finnas lite busk med fågelbär för det vildas skull. Dessutom bidrar den till att snön ligger kvar längre vilket ökar risken för utvintring, murarna ligger i öst-västlig riktning och vinden drar tvärs över. Stenmuren har betydelse både för miljön och för jaktens skull, många av fåltfåglarna har försvunnit för att det inte finns skydd för dem längre. Men jakt idag har mest blivit troféjakt för dem som jobbar nio till fem, knappast att man jagar för mat längre.

D. -

E. Fördelarna finns genom flora och fauna, insekter och smådjur, nackdelarna är att det innebär grogrund för ogräs och svårtillgänglighet. Man kan tycka att det är lite konstigt att människan inte tänkt på behovet och nyttan av pollinerande insekter tidigare! Utan dem blir det ingen vidare produktion. Informanten berättar om en ort i Tyskland som var känd för sina gamla, väletablerade bisamhällen, men då man började odla majs så dog de vilket berodde på betningen av utsädet. En annan fördel med stenmurar är att man vet vart gränsen går, det kan skapa problematik när många brukar gränisar till varandra utan inslag av vare sig öppna diken eller murar. Förr fanns gärdesgårdar, men de är borttagna idag.

F. Den stora nackdelen är ju att de ligger i vägen, i varje vändning och på vändtegen. Det blir inte samma avkastning där man har många överfarter. Men det får inte bli hur stort som helst, marken klarar inte allt för tunga maskiner. De gamla murarna som förr var ägo gräns ligger nu inom gården och bildar ofta kilar i och med att de inte är vinkelräta, detta innebär dubbelkörningar. Just nu är stenmurarna heliga, men odlingslandskapet har ju alltid förändrats genom teknikutvecklingen. Varför lägga en död hand över det nu? Då är det bättre att skapa ”viltdepåer” så att det ur brukningssyfte blir mer optimalt samtidigt som det vilda och den biologiska mångfalden får finnas kvar. På små skiften ställer stenmurar till besvär.

G. Nackdelarna som finns är att stenmuren orsakar dubbelkörning, det tar längre tid och är oekonomiskt och skapar spill vid exempelvis tröskning. Man vill ju köra så lite som möjligt för att undvika markpackning, packad mark ger en sämre skörd.

H. Fördelen är att det är fint att se på. Och om man ska ha betesdjur kan det finnas fördelar, men annars är nackdelarna att de ligger fel och att skiftena blir för små. Det blir inte rationellt och då ligger miljöpåverkan på minussidan. Biologisk mångfald tror jag inte på, i åkerrenarna växer det ju alltid ogräs ändå, oavsett mur.

De kan betyda skydd för fåltvilt, men ur den aspekten gör skogsdungar och skogsridåer större nytta än en stenmur. Kanske att någon räv kan gömma sig. ”Jag har aldrig jagat längs en mur.” Man skulle kunna tycka att små skiften skulle motverka att gässen landande, eftersom de vill ha stora, öppna ytor. Men så är det ju inte heller, de landar på de där små skiftena med stenmur ändå. Stenmurar är odlingshinder om den ligger fel, om den hindrar att göra skiftet större jämfört med hur det kunde se ut och att den inte utgör en naturlig avgränsning. Murarna är bara 150 år gamla, det är inget antikt direkt. Och att björnbär växer där, det är en fördel. En annan nackdel är att all annan skit växer där, all buskröjning.. om man inte har betalt för det arbetet då finns det ingen anledning till att utföra det. Men mur måste skötas, annars förbuskas den. Och då finns där inga björnbär.

11. Vad finns det för värden i att ha stenmurar i odlingslandskapet?

A. Allmänheten tar ofta för givet de förutsättningar som jordbruket skapar. Informanten tar själv upp ett exempel på den egna marken, en hage längs med ån som många privatpersoner, föreningar och skolan använder som friluftsområde fastän det inte är något naturreservat eller liknande. Man har betesdjur där och ett år provade man att ha hästar, eftersom det är enklare än att ha ungdjur. Följden blev att besökarna var mer rädda för hästarna än ungdjuren, så därför har man nu ungdjur där igen. De ställer gärna upp och flyttar djuren då skolan ringer, man ska tänka ett steg längre och se möjliga konsekvenser. Genom att vara tillmötesgående gentemot allmänheten hoppas man ha igen det när det gäller andra verksamheter som exempelvis jakt, vilket man nu vill utveckla. Stenmurarna och det småbrutna landskapet är en förutsättning för att fasaner och annat småvilt ska få tillräckligt med mat och skydd.

B. En ordentligt lagd mur är ett byggnadsminne och som är fin att se på. Om muren inte är i vägen så är det lättare att förlika sig med den. Men de ligger inte för evigt, de kräver underhåll. Om inte det sker så kommer murarna att försvinna på sikt, väder och djur påverkar dem.

C. Det finns ett värde för blommande gröda! Men det gäller att underhålla muren hela tiden, laga den kontinuerligt.

D. Idag finns det inga värden i att ha stenmurarna kvar, det är ett kulturminne, en rest från gamla tider. Men en ordentligt lagd mur är fin att se på, varje sten har placerats av en människohand. Det är fascinerande att se de stora, breda murarna inåt landet, i skogen till. Där finns det ibland mer sten än något annat. Tiden har förändrats, förr gjordes ju allt för hand.

E. Kan inte se något direkt värde i ”dåliga stenmurar”, däremot är en fin och välldagd stenmur något att vara stolt över. En fin stenmur har en väldefinierad form med skarpa kanter. Och så ska de inte ligga i vägen, många murar är i vägen för de allt större maskiner och redskap som används idag. Det är betydligt enklare att inte ha några stenmurar, men de kan vara fina att se på också.

F. Det biologiska värdet. På gården finns varken betesdjur eller jägare, men murarna är bra för faunan. Men så vill man inte ha grindhål som man alltid måste passera, i och med att murarna längs med brukningsvägarna är borta så kan man köra upp på vägen på olika ställen. Om man måste passera

samma grindhål varje gång man ska till skiftet så kommer antalet överfarer visa sig i markpackningsskador. Man vill kunna fördela de tunga transporterna. Vi hade kunnat göra annorlunda idag, istället för att bara köra bort och tippa stenen så skulle man ha kunnat skapa något nytt på mer lämpade ställen.

G. Om muren ligger i anslutning så är den tilltalande, en stenmur ger intryck av en gammal odlingsbygd. Helst ska den ligga mot bete eller skog, stenmuren ger karaktär åt omgivningen. Sedan så tänker man annorlunda nu än vad man gjorde som ung, nu kan man värdera landskapet och omgivningen runt omkring på ett annat sätt. Det gäller andra inslag i odlingslandskapet också, som gamla träd.

H. Man ska inte ta bort allt! En fin mur är en fin mur, likväl att du inte kan spara alla. Den kulturella nyttan ställs mot miljö- och den ekonomiska nyttan. Man måste ta allt i beaktning. Men visst, får du betalt för att sköta den så. Tror att det finns en viss rädsla för myndighetsutövande, man vill inte att någon ska ta något från din egna mark. Ibland går det till överdrift, som inom skogsbruket. Det finns en massa lagar om skötselkrav men vem bryr sig om 150 år gamla murar, det finns ju en massa. Måste se nyttan med skötseln, annars är det ingen som betalar för det. Det får inte spåra ur. Kan finnas fördelar för fåltvilt, om rätt läge och förutsättningar. Det kulturella värdet kan diskuteras.

12. Hur värderar du stenmuren i förhållande till produktion, kulturminne och andra mervärden? (biologisk mångfald, rekreation, jakt)

A. Man tar ju inte bort stenmurar för att det är kul! Och vad är en stenmur? Den ska vara snygg, upplagd för hand och med en tanke. Andra ”murar” har nog kommit till för att det var närmast för att bli av med den sten man plockade för att kunna bruka jorden. Det är inget överpris på att underhålla stenmurar. Inte alltid som man tänker på den nytta man har av att ha stenmurar i odlingslandskapet, som skydd för jakt exempelvis. Det har bara funnits där.

B. När man lever av jordbruket så står inte stenmurar så högt i kurs, de är i vägen. Det kostar mer att bruka samtidigt som det givetvis finns en gräns även för det. Stordriftsfördelarna går inte hur långt som helst, om man har ett stort skifte som delas av en mur så är det inte ekonomiskt försvarbart att ta bort muren. Men det är annorlunda med mindre skiften, som man skulle kunna slå samman utan stenmur. Små skiften mer mur runt omkring är sällan lönt att bruka, bäst att ta vall på det. Men om man arrenderar mark vill man ju kunna bruka den, och markägaren vill såklart ha betalt för all jordbruksmark. Det går att göra affär på jakt, men oftast behåller markägaren jakträtten.

C. Om det är en fin mur så kan den fylla många funktioner; som gräns, för biologisk mångfald, ett fint inslag i miljön. En fin mur ska inte användas som avstjälpningsplats med större sten som trycker sönder den. Däremot ser han inget värde i så kallat stenrevel, det är lätt att sådana partier förbuskas. Det går inte att bevara allt, som markägare borde man få fria händer och få använda sunt förnuft. Det är jordbrukaren som både ska sköta marken och trivas med det. Men allt ska inte försvinna.

D. Stenmurar kan vara fina att se på, men de är inte till någon större nytta längre – fast småvilt kan ju trivas. Kaniner och illrar kan krypa in och ta skydd.

E. De fyller nog sin funktion för djurlivet, precis som öppna diken gör. Är själv ingen jägare, men visst är det roligt att ha lite fasaner och annat småvilt på markerna.

F. Biologisk mångfald utifrån den moderna driften av ett lantbruksföretag, värderar själv inte stenmuren utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv om de inte är ordentliga och fina murar. Sådana murar som tillkommit efter att maskiner kommit med i bilden är inte något att spara på, skäms för att få bidrag för sådana typer av stenlämningar. Men visst finns det exempel på stenmurar som är fina och som verkligen bör skyddas. Det faktum att det inte finns några ”fina” murar här kan kanske bero på att jordbruket varit väldigt produktionsinriktat? Större areal och större skiften, kan vara så att man inte lade någon större vikt vid att lägga upp murarna på sådant vis.

G. Det är omöjligt att ställa dem mot varandra! Det är i grunden en kostnadsfråga, det finns ju gränser för det rationella brukandet också. Det är viktigt att stenmurat får finnas kvar, men att hellre bevara dem i ett område och låt de andra områdena utvecklas till ett rationellt odlingslandskap. Exempelvis murar som rasat ihop i samband med grindhål etc

H. Produktionen ska alltid komma i första hand. Annars hade murarna aldrig kommit dit. Efter det så bör den biologiska mångfalden prioriteras. Om det bara hade funnits en mur kvar, då hade det inneburit ett värde men nu finns det ju så många. Jakt kan prioriteras på vissa ställen, men inte överallt. Rekreation kommer sist. Stenmurarna ligger trots allt i odlingslandskapet, där ska odling ske. Att folk plockar bär etc, det sker under en begränsad tid varje år. Samtidigt är det viktigt att folk kommer ut i odlingslandskapet. Den bästa stenmuren är den som ligger längs en väg, alldeles rak, då är den inte i vägen, förutsatt att du kommer fram med dina maskiner. Då kan det vara nytta med att muren är nära till hands, exempelvis bärplockning etc.

13. Vilken inställning till stenmurarna hade föregående generation som brukade odlingsenheten?

A. Strävan har alltid varit att göra arbetet mer rationellt och att få skiftena större. En stenmur kan vara ett odlingshinder, men man lär sig leva med det – det är som det är. Så länge de inte är i vägen och skapar kilar så gör det varken till eller från att de finns.

B. Ekonomiska skäl. Informantens pappa tog bort många av stenmurarna som fanns på brukningsenheten. Allt kan inte bevaras men det ska inte heller plockas bort helt, det måste finnas en balans i det hela. Att bevara alla stenmurar behöver inte betyda att det blir mer vilt exempelvis, att predatorerna har ökat tror han mer beror på saker som att betning av utsäde har försvunnit samt på växtföljden. Träda och stubb gynnar fältvilt, det ger både mat och gömsle. Själv har han sett en förändring genom att sockerbetorna försvann, grödan innebar en längre växtsäsong och föda för viltet.

C. Tror inte att det fanns någon vidare tanke med stenmurarna, det fungerade som ett hägn men det blev ofta även en avstjälningsplats. De murar som finns kvar och som är fina bör få vara kvar också.

D. Informantens far lade aldrig upp några murar på föräldragården, fram till 1930-talet fanns det särskilda stenlag som la upp stenmurar. Annars var de mest till besvär, om vintrarna blåste vägarna igen och man fick skotta varje gång mjölken skulle till mejeriet.

E. Informantens pappa tog bort dem, utan betänkligheter. Så var tidens anda, de var bara i vägen.

F. Informantens pappa plockade bort stenmurarna, viljan att förbättra och att rationalisera har funnits hela tiden. Han lade igen många öppna diken och täckdikade mycket.

G. De ville ta bort dem för att göra större skiften med raka kanter. Generationen före mig såg bara fördelar med att göra åkermarken större. Under en period fick man ju ett ekonomiskt stöd för att ta bort stenmurar, öppna diken och för att nyodla mark.

H. Min farfar såg framåt, mycket är borttaget. Utan det jobbet han gjorde så skulle det inte varit rationellt att bruka idag. Hur de murarna såg ut, det vet jag ju inte. Min far och jag har nog ganska lika inställning. Tror att det är ett mer miljövänligt att bruka det stort som det ser ut idag än så som det såg ut förr. Idag är det en mindre insats i jämförelse med det man får ut, tack vare större skiften. Och det behöver inte innebära monokultur, det går att odla olika grödor ändå. Men det blir inte tvingat som om man hade haft murarna kvar, det blir mer flexibelt. Bara för att en mur tas bort så behöver inte det betyda att den biologiska mångfalden försvinner. Det enda som görs är att man flyttar lite sten, det är bara sten vi pratar om. Kan inte förstå att en stenmur kan skapa så mycket rabalder.

14. Hur ser du på stenmurens roll i odlingslandskapets utveckling?

A. Man värdesätter den mer nu än tidigare, det finns en ökad förståelse för att det finns ett biologiskt värde och möjligheter kopplade till stenmurar. Rävgryt, finns även i moderna stentippar. Läget kan ju vara annorlunda på andra orter, exempelvis Öland där murarna ligger så tätt att man inte kan bruka marken rationellt, inte alltid att man får plats med sprutor etc. Stenmurar ska få finnas, allt ska inte bort. Men det är olika från fall till fall och varierar beroende på vart man befinner sig och hur många murar som finns i området. Det gäller att planera växtföljden för att dra nytta av pollinerande insekter, på brukningsenheten finns det mest diken och har nytta av att betesmark och trädgårdar ligger nära.

B. Murarna kommer att försvinna om de inte underhålls. Informanten har inget emot stenmuren som sådan så länge den inte utgör ett ekonomiskt problem. Det vore bättre om man koncentrerade sig på att bevara de murar som inte bidrar till ett sönderplottat odlingslandskap. Det tar bort förutsättningarna för att kunna bruka jorden av såväl miljö- som ekonomiska skäl. Mitt syfte är att leva av jordbruket och måste därför agera utifrån det.

C. Hämmande i viss utsträckning med tanke på den tekniska utvecklingen, idag måste det gå snabbt och vara rationellt i och med allt större maskiner. Små skiften försvinner allt eftersom, man slutar att bruka dem helt enkelt.

D. De får nog ligga kvar i egenskap av kulturminne.

E. Man får ju inte ta bort dem som det ser ut nu. Just ur odlingssynpunkt vill man inte ha dem, för ”vem vill ha farthinder på en motorväg?” Om man inte vore bonde, utan bara skulle ut och gå med hunden, då är stenmurar fint att ha i omgivningen. Samtidigt är det viktigt med de pollinerande insekterna.

F. Det är klart att det finns positiva sidor med att ha stenmurar, men man kan inte ha ett idiotstopp på dem heller! Lagstiftningen måste luckras upp och göra det möjligt att fortsätta rationaliseringen inom jordbruket, men det finns värden i att ha murar i odlingslandskapet också. Men om en stenmur ligger i vägen för en rationell drift, så borde det kunna upprättas en plan för att flytta och förändra så att det totalt sett blir bättre.

G. Stenmuren är ett hinder i odlingslandskapet, men man måste tänka framåt och mer långsiktigt också. De pollinerande insekterna är viktiga för avkastningen. Om man tar bort för många element i och med rationaliseringen så kanske det inte blir någon ökad avlastning på längre sikt, om det samtidigt betyder att humlor och bin försvinner.

H. Den kommer absolut att finnas kvar, men i de former som tillåter oss att bedriva ett rationellt jordbruk. Om bara bonden kan bedriva sitt arbete utan att de är i vägen så kommer det alltid att finnas kvar. En mur var oftast en ägogräns, idag blir gårdarna större och mycket av den funktionen faller ju bort. Rätt mur kommer att skötas om och finnas kvar.

15. Har lagstiftningen påverkat din syn på stenmurens betydelse?

A. Inte mer än att man inte får ta bort dem, oavsett stenmur eller inte så kommer odlingslandskapet inte bli en stor, öppen slätt. Ur biologisk mångfald har det ingen betydelse om murarna finns eller inte eftersom det är ett oregelbundet landskap, det finns förutsättningar ändå. Det kommer aldrig att bli en slätt som exempelvis Söderslätt.

B. Ja, har blivit mer anti, som arrendator kan man inte påverka samtidigt som markägare som inte själv längre brukar marken inte heller ser problemen. Om man inte själv sitter på traktorn så upplever man inte problematiken.

C. Nej, men vi skulle inte sköta kulturelementen på samma sätt, får man ersättning så ska ju jobbet utföras.

D. Nej

E. Nej, inte alls. Det finns ju knappt några stenmurar kvar här.

F. Vi skulle inte ha ersättning för de så kallade murarna häromkring, men nu är läget som det är. I hagmark kan den vara ett stängsel, mitt ute i odlingslandskapet är den oftast i vägen och därmed ett hinder. Men muren

har sin funktion för viltet och den biologiska mångfalden så den måste få finnas. En skalmur är vad som anses som en riktig mur, annars är det mest gamla stenupplag som tillkommit när man rensat en yta från sten.

G. Ja, det som är förbjudet är ju sällan roligt! Men det kändes mer positivt när man fick ekonomiskt stöd för att sköta kulturelementen, att få uppskattning för arbetet man gör. Då är det lättare att argumentera för ett mervärde.

H. Vet inte vad lagen innebär, mer än att man inte får ta bort stenmurarna. Så nej. Men vad klassas som stenmur? Lagar och regler är oftast jättebra i typfall, men hur ofta ser det ut så? Det finns en överdriven rädsla hos myndigheter att bönder ska gräva ner all mur, men så tror jag aldrig blir fallet. Bättre att ha kvar de murar som är fina, idag finns ju så många att det inte finns pengar till att sköta alla. Decimerar man dem i antal så finns det skäl att bevara och till det ekonomiska medel. Men där är vi inte än. Det finns ju alltid skräckexempel där ”allt eller inget” gäller, så är det alltid. Att ta bort allt, eller att bevara allt. Vissa murar förstår man värdet av, exempelvis Karl X:s mur på Öland. Då förstår man att det finns ett riksintresse i det.

Det finns nog mer att spara på spannmål och potatis än vall, när det gäller storleken på skiftena. Tror inte att myndigheterna ska vara rädda för att murarna försvinner, rätt murar kommer att vara kvar. Det finns ett allmänt intresse även hos bönder, för alla murar ligger ju inte fel. Och om man skulle gräva ner en mur idag, så är det inte svårare än att man kan lägga upp den igen i framtiden. Men man kan tänka sig vilket jobb det var att lägga upp den, men det var ju så det var då, andra förutsättningar.

Det är klart att frågan är infekterad, rädslan för restriktioner som hindrar bonden i sitt arbete. Beslut fattas för långt bort, från Kalmar till Jönköping och sedan Bryssel. Det är skadligt för alla parter.

Länsstyrelsen i Kalmar, Hushållningssällskapet Kalmar

1. Vad innebär det för dig att det finns stenmurar i odlingslandskapet?

I. Det är ett vackert inslag i landskapsbilden ett kulturarv som vittnar om människans behov att förse sig med livsmedel. Men den utgör också ett odlingshinder i vissa fall och det finns många åsikter kring just det. Samtidigt finns det en kontinuitet att bygga och ta bort murar, de har ju en gång lagts upp för att skapa mer odlingsbar jord och i vissa fall för hägnad. Sedan har de plockats bort allt eftersom utvecklingen gett oss andra förutsättningar. Om man ska raljera över det hela, så kan man säga att om biotopskyddet funnits tidigare, så hade man fått släpa tillbaka stenen ut på skiftena igen! Beroende på hur de ligger i dagens odlingslandskap så kan de utgöra ett odlingshinder, viljan är att effektivisera och rationalisera och då är det inte så märkligt att man vill ha bort dem. Miljöbalkens biotopskydd bygger på den biologiska mångfalden och att man ska ta hänsyn till alla arters existens.

J. Lite merjobb vid SAM-ansökningar, annars påverkar det inte jobbet

2. Vilka för- respektive nackdelar finns det med stenvmurar?

I. Nackdelen är att de kan vara ett odlingshinder.

J. Det är ett kulturhistoriskt element som är rätt att bevara. I estetiskt syfte, kan fylla ett praktiskt syfte som hägn eller ägo gräns. Det är stor skillnad på murar, de småländska är bra till hägn men kanske inte de öländska. En ordentlig stenvmur är det bästa hägnet, det är underhållsfritt. Som nackdel är att de innebär odlingshinder. Positiv effekt för djurlivet, som biotop. Jag tror inte att lantbrukaren har så stort förhållande till murarna så länge de inte är i vägen, men att de är så hårt skyddade. Det finns ju miltals med stenvmur, då kan man tycka det är märkligt att man inte kan få ta bort några hundra meter för att kunna göra det mer rationellt.

3. Vad finns det för värden med att ha murar i odlingslandskapet?

I. Stenvmuren skapar förutsättningar för insekter och fåglar, de härbärgerar sådant som kan vara till nytta. Där finns också rovdjur som håller efter skadedjur vilket är kopplat till den biologiska mångfalden, det motverkar effekterna av ensidig odling. Å andra sidan så är det en grogrund för ogräs och kantinslag av exempelvis kvickrot som sedan sprider sig inåt eftersom man inte kommer åt ordentligt med maskinerna. Då innebär det en större kem-användning. Sedan kan man fråga sig om det går att göra förändringar där det är väldigt stenrikt, utan att för den skull förlora mångfalden.

J. Som hägn eller vindskydd och barriär i odlingslandskapet. Man märker att det behövs läskydd i landskapet, så det är inte bara nackdelar med att ha avdelningar mellan skiftena.

4. Hur värderas stenvmur i förhållande till produktion, jakt, fritid etc?

I. En stenvmur värderas endast ur miljöbalkens synpunkt, den biologiska mångfalden. Det finns inga bevarandevärden utifrån ett kulturellt synsätt utan för flora och fauna. Det är alltså inte ett giltigt skäl att ta bort stenvmurar för att spara på diesel.

J. Stenvmurarna i sig är aldrig högre värderade än produktionen. Där de är i vägen ska de kunna plockas bort, så tycker nog de flesta. Om det nu inte är någon alldeles särskild mur eller i direkt anslutning till gårdscentrumet. Generellt sätt borde skyddet av murar vara lägre.

5. Har attityden till stenvmurar ändrats?

I. Det finns en större acceptans idag, man accepterar olika inslag i landskapsbilden i och med en ökad medvetenhet. Det gäller både för det estetiska som ur miljösynpunkt, annat var det på 70-talet då allt bara skulle bort för att kunna göra skiftena större.

J. Ja, det är möjligt att man har större förståelse för kulturmiljö idag än tidigare, det gäller inte bara stenvmurar. Om man jämför med några decennier tillbaka så är man mer rädd om olika odlingselement idag. Det är

inte lika självklart att allt ska grävas ner eller köras bort, mägergravar, stenmurar och sådant. Man har blivit mer positiv till olika biotoper överhuvudtaget. Det är nog lite en generationsfråga också, man ser mer värde i landskapet, biotoperna och det historiska nu. Stenmurarna skapar livsrum för humlor och bin, det är viktigt för pollineringen.

6. Hur ser du på stenmurens roll i landskapets utveckling?

I. Det skiljer sig enormt, de kan markera en gräns, vara ett hägn eller bara vara i vägen.

J. Muren är en del av utvecklingen, den har haft sin tidsålder då de byggdes av olika anledningar. Idag bygger man annat i odlingslandskapet, dräneringsrör etc. det är ett led i en ständig utveckling av odlingslandskapet. Det är inte konstant. Murarna byggdes i slutet av 1800-talet, de är ungefär 150 år gamla.

7. Har lagstiftningen påverkat synen på stenmurarna?

I. Från myndigheternas sida har det blivit en skärpning i och med att stenmuren numera omfattas av miljöbalken, tidigare fanns en egen lagstiftning. Från att inte bry sig så mycket till ett förbud vad det gäller att ta bort stenmurar. Det har inte heller blivit lättare att få dispens heller, däremot är det tillåtet att ta upp ett grindhål (6 m) i befintliga murar. I och med den tekniska utvecklingen kan normen kring grindhållets storlek komma att förändras. Man kan tycka det är konstigt att biotopskyddet endast gäller i odlingsmark och inte i skog, det går inte heller att kompensera en stenmur genom att anlägga våtmark eller liknande.

J. Ja, det är klart. Innan lagen skyddade murarna var det fritt fram att göra som man ville. De har fått skydd genom lagen.